

MUTATVÁNY A KÉSZÜLŐ MIKSZÁTH-SZÓLÁSSZÓTÁRBÓL

RAISZ RÓZSA

Mint a többi nyelvi elemnek, a frazeológiai kapcsolatoknak az alakja, jelentése, stilisztikai értéke sem állandó. Az állandósult és alkalmi változatok nagy száma és a közöttük lévő nyelvhelyességi, stilisztikai különbségek miatt igen fontos, hogy mindenki, aki a beszédében, írásában szólásokkal él, minél pontosabban megismerkedjék jelentésárnyalataikkal, helyes használatukkal.

Ezeknek az ismereteknek egyik forrása íróink nyelve. Mikszáth Kálmán egyéni stílusának egyik legjellemzőbb sajátossága az, ahogyan a szólásokat használja: észrevehető, hogy maga is élvezi, ahogy el-eljátszik egy-egy nyelvi formával, egész anekdotává, költői képpé vagy szójátékká szélesítve sok változatban, nagy számban. Ennek természetes következménye művészi értéke és különleges stilisztikai hatása mellett az, hogy megőriz ma már elavult szólásokat, a mainál eredetibb, már elhomályosult jelentéseket, — és olyan változatok is előfordulnak műveiben, amelyeknél *nyomon követhető az egyéni asszociáció útja*, az új használat kialakulásának folyamata. Annál is érdekesebb ez, mert az efféle alakítgatások a népnyelvtől sem idegenek, a *módszer tehát közösségi*. (Egy szemléletes példa *Mikszáth-tól*: Az okosabb engedhet, de nem a hatalmasabb! [A tekintetes vármegye R.-Fr. 94.] Az okosabb enged. Az okosabb az erősebbnek. [A kis primás Krk. [4. 80.] és a *népnyelvből*: Éhes disznó makkal álmodik, de ha felébred, tökkel is megelégszik. [Nyr. 4. 144.] A két köznyelvi alak: Az okosabb enged. — Éhes disznó makkal álmodik.) Nemcsak az alakváltozatok, hanem az egyéni jelentésben előforduló szólások is gyakoriak Mikszáthnál, sok szólás több jelentésárnyalatban szerepel, más a köznyelvtől teljesen eltérő jelentésben is (beadja a derekát: 'meghal'), sőt akad olyan is, amelyik csak különböző alkalmi jelentésekben van meg, köznyelvi jelentésében nem is fordul elő. (L. a szótári részben: borban az igazság.)

Az értékes alak- és jelentésváltozatok ilyen sokasága adta a *szótárra való összeállítás* gondolatát: érdemes lesz ezeket a példákat egymás mellett, megfelelő rendszerben látni. Így könnyebb a tanulságok levonása is.

Milyen kérdésekre adhat feleletet a csoportosított anyag?

I. Hogyan használja Mikszáth a szólásokat, közmondásokat?

Milyen értelemben lehet egyéni, költői alakoknak tekinteni a változatokat? A változatok típusai .

II. Szólásainak tárgyköre. A különböző tárgykörű szólások előfordulási aránya műveiben. Befolyásolja-e a mű keletkezési ideje, témája, hangulata stb. a felhasznált szólások tárgykörét? Leggyakrabban használt szólásai.

III. A frazeológiai kapcsolatok stilisztikai értéke Mikszáth írói nyelvében.

Mi a stílushatás forrása Mikszáth szólástípusaiban?

Szólásainak rétegei hangulati tartalom szempontjából.

A szólás mint a humor eszköze (népies-tréfás szólásai, az egyéni módon való felhasználás mint a humor forrása: tréfás alakváltozatok, a köznyelvvel ellentétes hangulati értékben vagy nyelvi környezetben való használat stb.).

A szólás mint a stílus szemléletességének, színességének, változatosságának eszköze.

Miért jellemzőek a szólások Mikszáth írói nyelvére?

Az itt közre adott részlet a szótárból való. A szólásokat betűrendben címszavak alá csoportosítom. A címszó a szólásból kiemelt olyan szó, amely általában a leglényegesebb közlendőt hordozza. (Rendszerint főnév.) Római számmal sorolom a címszó alá tartozó szólásokat. A szólást szótári (legtöbbször köznyelvi) alakja után minősítem. (A minősítések rövidítése: Sz. = szólésmód; Szh. = szóhasonlat; Km. = közmondás; Szi. = szállóige.) Ezt követi az értelmezés. A szótárban felsorolt példák csak egy-egy adatot kívánnak szolgáltatni a szólás leíró és történeti vizsgálatához, ezért feldolgozásomban *nem a szólásból, hanem a mikszáthi szövegből indulok ki*, az idézett szövegekben meglévő jelentésüknek megfelelően értelmezem. Ha a szólás Mikszáthnál alapjelentésében nem fordul elő, az alapjelentést nem közlöm. (A jelentéseket arab számok jelölik.) A szótári részben stílusminősítést nem adok, hiszen az általában megadott minősítés értelmét vesztené a sok egymástól eltérő stílusértékű használat miatt. (Ezt a hiányt külön fejezetben kívánom pótolni.)

A szövegek után a szólásra vonatkozó szakirodalom következik.

**
*

A

I. Aki A-t mond, annak B-t is kell mondania. Km.: 'A megkezdett dolgot folytatni kell, be kell fejezni.'

Azon élénk óhajta a szegedieknek, hogy városuk tétessék Csongrád megye központjává, nem egyszerű nagyvárosi szeszély és kapzsiság, amivel őket a rosszakarat gyanúsítani hajlandó,

hanem életszükség, aki *A-t* mondott, annak *B-t* is kell mon-
dania [1].*

Erdélyi: 5. sz., Margalits: 558.

Ablak

- I. Az ablakon dobja ki a pénzt. Sz. 1. 'fölségesen költekezik'
2. 'pazarol'.
 1. ...én az ablakon dobtam ki anyai örökségemet, tizenötezer forintot megválasztásodra csak azért, hogy nevetségessé légy [2].
 2. — Hiszen ha minden áron ablakon akarja kidobálni a pénzét, hát énmiattam építtethet (Görgey — Quendelnek) [3].
Ért. Sz. I. 9.; Mihályi: 11. MNY: L. 460.
- II. Nem teszi az ablaka mögé. Sz. 'Nem dicsekszik el vele.'
Hogy éppen arról ír most egy értekezést, és el fogja küldeni tekintetes Kazinczy Ferenc úrnak Bányácskára bírálat végett. Zsiga úr goromba lett.
— No, az ugyan *nem teszi az ablaka mögé*, de egyebüvé [4].
Erdélyi: 10. sz., O. Nagy: 9. MNY. VII. 330.
Ért. Sz. I. 9.

Ábrahám

- I. Belefonódott, mint Ábrahám báránya az iszalagok közé. Szh. 'Úgy belekeveredett, hogy csak igen nehezen vagy egyáltalán nem tudott kiszabadulni belőle.'
A köznép a század elején teljesen a papok befolyása alatt állt, s *be volt gubancolva* a lelke, erkölce a babonába, mint *Ábrahám báránya az iszalagok közt* [5].
Nem jó sokat beszélni, kivált katonának, mert *belefonódik* saját kifejezéseibe, *mint Ábrahám báránya az iszalagok közé* [6].
Úgy a szónokok, mint a levélírók egy kényelmetlen nyűgbe jutván a konvencionális nyelvezetben, a szokatlan békók közt elvesztik észjárásuk frissességét és világosságát, tehetetlenül vergődnek benne, *mint Ábrahám báránya a iszalagok közt* [7].

Acél

- I. Kemény, mint az acél. Szh. 'Nagyon kemény.'
Egy feltört rétben pompás káposzta termett: színre, *kemény-ségre, mint az acél*, s akkora fejek, mint a rocska [8].
Margalits: 2.: nyakas, mint az acél; Mihályi: 11.

Ad

- I. Nem adok rá egy ólompitykét. Sz. 'Nem becsülön semmire'
— Mit, ti semmire se taksáljátok őt. Én meg a terveteket nem tartom semmire. *Nem adok rá egy ólompitykét* [9].

*A kiemelés itt is, a továbbiakban is tőlem, ha Mikszáthtól, azt külön jelzem. R. R.

II. Nem adná egy vak lóért. Sz. 1. 'örül neki'; 2. 'büszke rá'; 3. 'szerepné, szívesen venné.'

1. (Vince *nem adta egy vak lóért*, hogy az ura megint ember kezd lenni) [10].

Kinek van kegyelmetek közül jó bundája?

Amire rögtön hangot adott Pávai Gergely.

— Van nekem olyan bundám, mint a patyolat.

— Nohát, akkor menjen kend az írással a falu helyett, aztán simítsa el a dolgot valahogy.

Pávai uramat megcsipte a hiúság bolhája, és elment.

Nem adta egy vak lóért, hogy szerepelhet [11].

...nehány nap múlva megjön Munkácsy, és levisszük Szegedre...

Nem adtam egy vak lóért. Legott rohantam a gróf szabójához [12].

No ez derék (folytatám hangosan). *Nem adok egy vak lóért* [13].

2. ...s mert valamennyien telivér polgárok voltak, *nem adták egy vak lóért*, hogy a polgármesterük nemes ember [14].

3. — Kutya, meg a macska — csodálkozott az alispán — *nem adnám egy vak lóért*, ha egy kicsit körülnézhetnék odabent (ti. a „basánál”) [15].

Azonfelül is sok ezer és ezer ember, akinek valami ügyes-bajos dolga van fenn a legmagasabb régiókban, vagy aki valamit vár „Budapesti Közlöny”-ben, reménykedve gondol a minisztertanácsra, s *nem adná egy vak lóért*, ha bekukucskálhatna egyszerű a kulcslyukon [16].

Margalits: 4. Sirisaka: 160.

III. Nem adja olcsón. Sz. 'Jellemző rá.'

Ami azonban a gőgöt, hengegést illeti, e tekintetben a makói megyeista *sem adja olcsón* [17].

IV. Nem adnám száz forintért. Sz. 1. 'Örülök neki, nagy becsben tartom; 2. 'minden tette képes lennék érte'.

1. Bonne! Pompás, felséges. A bonne-ok többnyire regényes hajlamúak. *Nem adom száz forintért*, hogy bonne... [18].

2. Hej, de sok boglyas fejecskében kóválygott ez a gondolat: „*Adnék most száz forintot negyven krajcárért!*” [19].

Sirisaka: 160.

V. Adtál uram esőt, de sarat is. Km. 'A jóban is van rossz.'

...a kifent bajuszú Vizsolyi bosszúsan látszik letekinteni a mostani óriás pártra: „Íme, megvan már a száz többség; *adtál uram esőt, de sarat is*” [20].

Margalits: i. m. 3. o. idéz Dugonicstól egy hasonló, de konkrét értelmű *szólást*: Adtál uram esőt, de nincs köszönet benne. 'Jégeső.' Mihályi: 82. o. Adtál Uram esőt, de nincs köszönet benne; (nép): csak bajt okozott az, amire vártunk, amit annyira kívántunk.

VI. Nem tudja az urát adni. Sz. 'nem tudja, ki követte el a dolgot'.
Más valaki is mondta, de nem tudnám *az urát adni* [21].

Ádám

- I. 1. Ne kezdje Ádám és Évától. Sz. 'Ne kezdje a legelején.'
2. Ádám-Évára megy vissza. Sz. 'A dolgok kezdetére megy vissza.'
1. — Hát ennél a Tóth Mihálynál vannak a vadászok, s ezek közt kettő, Homlódý János és Noszty Károly, a méltóságod apósának közeli rokonai be vannak avatva a tervbe, de csak éppen ők ketten.
Mind a kettő igen derék ember, akik...
— *Ne kezdje nekem Ádám és Évától*, amice, — vágott közbe türelmetlenül [22].
2. Olyan is van, aki *visszamegy Ádám-Évára* [23].
Margalits: 28. Sirisaka: 9.

Adós

- I. Adós, fizess! Km. 'Teljesítsd a kötelességed' (szigorú felszólítás).
...végre elvesztette Buttler a türelmét, és egyenesen a szemé közé vágta, *hogyan adós fizess*, a megsemmisítés ki volt alkudva [24].

Erdélyi: 42. sz. Margalits: 5. Sirisaka: 2.

Ágy

- I. Az ágyat nyomja. Sz. 'Betegen fekszik.'
- Bizonyosan beteg. Úgy van, a szegény apó rosszul lett, s alkalmasint *az ágyat nyomja* otthon [25].
E banketten meghűltem, influenzát kaptam, és sokáig *nyomtam az ágyat* [26].
— Egy árva szót sem szólnék, mert minden rendben volna, az emberem sem *nyomná most az ágyat*, őt meg az ágy... [27].
(Az író tréfásan utal a *nyomja az ágyat* kapcsolat szólásunkon kívül élő, nem átvitt jelentésére.)
Baróti Szabó: 62. Erdélyi 361. sz. Margalits: 29. Mihályi: 14.
- II. Az ágyát őrzi. Sz. 'Tartósan ágyban fekvő beteg.'
- Úgy történt, hogy a fürdőorvosomnak, Gámán Bélának egy magyar szakácsné betege, aki a lábát megütötte, kénytelen volt *az ágyát őrízni**... [28].
(Ugyanez a szöveg szerepel az írónak Gajári Ödönnek szóló levelében) [29].

Ajándék

- I. Ajándék lónak nem nézik a fogát. Km. 'Nem illik az ajándékot bírálgatni, becsmérlni.'

*Ez a kiemelés Mikszáthtól.

— *Ajándék tyúknak nem kellene nézni a bóbítáját, se a gazdáját* [30]. (Analógiás alkotás.)

Baróti Szabó: 17. Erdélyi: 72. sz. Pelkó: 25.
Sirisaka: 2. Margalits: 254. Ért. Sz. I. 63,
Mihályi: 15.

Ajtó

- I. Ajtóstul rohan be. Sz. 'Kellő előkészítés, bevezetés nélkül mond el valamit.'
2. Ajtóstul benne van. Sz. 'Nagyon benne van.' (Mikszáth-féle változat.)
1. Így hirtelen mintegy *ajtóstól rohanva be* lehetetlenné válik valamely átgondolt szerep; kihasad belőle az anya (ha csak ugyan ő az) elárulja magát, s nem adja oda könnyen (Rozáliát) [31].
2. No, de majd már *ajtóstól benne vagyok* a Maróthy né nagy-néném csiklandós pletykájában [32].
'Alaposan benne vagyok.' — Az eredeti szövegre csak utal az író a szöveg alaphangulatának megfelelő, új alkalmazásban.
Margalits: 8. Pelkó: 26. Sirisaka: 3. Ért. Sz. I. 68. Mihályi: 16.

Alabástrom

- I. Olyan fehér, mint az alabástrom. Sz. h. 1. Teljesen fehér'; 2. Makulátlanul, ragyogóan fehér.'
1. Az ágyban dermedten, némán fekszik a halott. Sem a piros szín nem győzött, sem a kék. *Olyan fehér már, mint az alabástrom* [33].
2. — Hogy az a ló? — kérdi.
— Háromszáz forint, nemzeti uram!
— Rúgós-e?
— Nem rúgós.
— Vannak-e még csikófogai?
— *Olyanok* annak a fogai, *mint az alabástrom* [34].
Dugonics: I. 218. Sirisaka: 51. Ért. Sz. I. 95.
Mihályi: 16.

Aldomás

1. ...et fecerunt magnum áldomás. Szi. (Anonymus szállóigévé vált részlete.)
Parádé nemzet vagyunk. Azok voltunk mindig, nem tudom, azok maradunk-e örökké. Az „et fecerunt magnum áldomás” óta mindig ez az áldomáscsinálás járja [35].
Tóth Béla: 1.

Alkalom

1. Alkalom szüli a tolvajt. Km. 'A lehetőség ösztönöz'.
Azt mondja az én pajtásom, Thiers Dolfi, hogy a „sikert az al-

kalom szüli”. Tehát ilyen helyeken is nem a beszéd, de az alkalom [36]. (Mikszáth analógiás alkotása.)

Margalits: élni kell az alkalmatossággal, élj az alkalommal. (13.)

Áll ('testrészt')

- I. Leesik az álla. Sz. 'Nagyon elcsodálkozik, elképed'.

No szegény Fabriczius, ugyan eltalálta. Hiszen majd *leesik az álla*, ha megtudja, hogy Otrókócsy kisasszony voltaképpen a Görgey alispán leánya [37].

Ért. Sz. I. 151. Mihályi: 18.

Felhozták nagy garral, s ugyancsak *leesett* a nemzetes uraimék *áll*a, mikor azt látták, hogy az ő ökreik a legkisebbek [38].

Ért. Sz.: I. 151. Mihályi: 18.

- II. Felkopik az álla. Sz. 'Nem jut hozzá a várt dologhoz.'

Mit csinálnék egyebet? Várom a feleségem jussát. (Addig ugyan szépen *felkophatik az állad* — morogták aztán az ilyen kifizetett kérdezősködők.) [39].

Sirisaka: 56. Ért. Sz.: II. 672. Mihályi: 18.

Áll (Egy helyen, illetőleg függőleges helyzetben van').

- I. Állok elébe. Sz. 'Elfogadom a kihívást'.

Állok elébe — jegyzé meg Beke hetykén... [40].

Ért. Sz.: I. 151. Mihályi: 18.

- II. Jó lábon áll. Sz. 'Jó viszonyban van.'

... az író elbeszéli neki, amit egy keserves éjszakán át kigondolt, s ezzel lerótt a rá kivetett adót, mivel hogy kénytelen volt vele, hiszen a lappal nem köthet ki, a lappal *jó lábon kell állnia* [41].

Hogy a kíváncsi szemektől és a tolakodóktól megkímélve legyen, figyelmeztettem, hogy a vonat még soká nem indul, jó lenne talán, ha benn az ebédülőben leülnénk, legalább nem fárad ki az álldogálásban.

Jókai mosolyogva veté ellen:

— Még majd azt hinné a közönség, ha bemennék, hogy én önökkel *rossz lábon állok* [42].

- III. Azt se tudja, melyik lábára álljon. Sz. 1. 'Zavarban van'. 2. 'Zavarban, gátlással küzdve, ügyetlenül mozog'.

1. ...Kezet fogott vele, megkínálta borral, a nagy megtiszteltetéstől *azt se tudta* Dani, hogy *melyik lábán áll* [43].

2. (Analógiás változata:) S elől eresztvén a szegény apókát, aki a nagy röstelkedéstől *azt se tudta, melyik lábára lépjen*, maga utána topogott, mint egy porkoláb [44].

Eleget szabadkozott szegény Tóth uram, *azt se tudta, melyik lábára lépjen*, minduntalan beleütközte magát valami politúros bútorba... [45].

Margalits: 30.

IV. Jobb állni, mint járni, jobb ülni, mint állni. Km.

Végre is azt mondja az arab közmondás: *jobb állni, mint járni, jobb ülni, mint állni*. Hát hadd üljön [46].

Mindjárt beléptekor igyekeztem őt egy karszékbe erőltetni, példálódzva az arab közmondásra, *hogy jobb állni, mint járni, jobb ülni, mint állni, jobb feküdni, mint ülni* [47].

Állam

I. Az állam én vagyok. Szi.

Sramkó el akarta magát kiáltani XIV. Lajossal:

— *L'état c'est moi. Én magam vagyok az állam* [48].

— Eh! — kinek gazdálkodik? örökös nem maradt, az örökös, mint ön mondja, *az állam*, — s az *én vagyok*. A hengegő francia király óta ilyen nagy szavakat nem nyelt el a levegő [49].

Tóth Béla: 145.

Alma

I. Piros, mint az alma. Szh. '(rendszerint fiatal nő vagy gyermek) szép, egészséges, piros'.

De már azért hajnalban fönn volt Piroska, mikor a vendégtől búcsúzni kellett, s *olyan piros volt, mint az alma*, és olyan víg, mint a madár, ha cukrot tesznek neki a kalitkarácsba [50].

Dugonics: I. 228. Sirisaka: 193.

II. A legszebb alma is férges. Km. 'Ami kívülről szépnek, épnek, látszik, az sokszor mégsem egészséges.'

Hol beteg? Mije fájhat? Hátha csak úgy híresztelik, pletyka az egész? Egy sorvadó város nem nézheti ki így! És mégis... ki tudja, hisz *hányszor férges belül a legpirosabb alma!* [51].

Margalits: 13. Ballagi: 28. Sirisaka: 4.

III. 1. Az alma nem esik messze a fájától. Km. 'A gyermek rendszerint szülei tulajdonságát örökli.'

2. Az alma messze esett a fájától. 'Nem hasonlít a gyermek a szüleire.'

1. A Klári néni Miklós fia vásott, gonosz szívű fiú volt, éppen mint testvére és anyja, mert az *alma nem esik messze a fájától* [52].

Bizony bolondot tett, mert polgármesterségig is felvihette volna, olyan becsületes, derék fiú. S még azt mondják, hogy az *alma nem esik messze a fájától* [53].

2. — Áldassék érte a seregeknek ura, hogy az *alma* ennyire *elgurult a fájától!* (Odanyújtotta neki a nagy tenyerét.) [54].

Azt a fiút rosszul neveltet. *Az alma messze esett a fájától.*

— Rossz közmondás, — felelte Noszty kedvetlenül. Ha az almafa dombon áll, bizony az almája könnyen elgurulhat a lejtőn messzire, de ha kiegyenesítik a talaját, hát nem gurul el [55].

1. Erdélyi: 135. sz. Pelkó: 59. Ballagi 28.

Sirisaka: 4. Mihályi: 18.

2. Margalits idézi Dugonicstól: 210. Jól el-
hengeredett alma a fájától.
- IV. Éris almája. Szi. 'A legméltóbbnak járó díj.'
Pénteken az alsó esztergályi jegyző is ilyenfelét mondott, azon
véleményét nyilatkoztatva ki, hogy hihetőleg „Kari” nyeri meg
az „Éris almáját” [56].
- V. Úgy hasonlít, mint két alma. Sz. 'Feltűnően, szinte megkülön-
bözthetetlenül hasonlít.'
Kezébe vette az arcképet, és el-elnézegette.
— Szakasztott az én unokám. *Mint két alma* [57].
- VI. Egy almát se lehetett volna elhajítani. Sz. 'Igen zsúfolt hely.'
... az asszonyok, leányok elkezdtek nevetgélve, visítózva föl-
kapaszkodni, s annyira tele lett a sáfrányszínű kocsikas, hogy
egy almát nem lehetett volna elhajítani [58].
Az utolsó vonalon már ember mellett állott, *egy almát*
nem lehetett volna elhajítani [59]

Álom

- I. Elviszi az álmát. Sz. 'Nem ül le nála a vendég.'
Azután erővel leültetett, hogy *ne vigyük el az álmát* [60].
— Ej no, csak *nem akarja az álmomat elvinni*, ahogy minálunk,
Magyarországon mondják [61].
Margalits: 32. O. Nagy: 17. Mihályi: 19.
- II. Aki alszik, az nem vétkezik. Km.
... a veszedelem, ha beüt, *mindenkit alva találjon**.
Mert, aki alszik, az nem vétkezik.
S aki nem vétkezik, az üdvözl [62].
Aki alszik, az nem vétkezik, s mindnyájan mélyen aludtunk,
hogy másnap a legmagyarabb városban ébredjünk fel [63].
Felelőssé tettem az irodalom pangásáért prücsköt, bogarat, az
Akadémiát, ámbár nem hibás (*mert aki alszik, nem vétke-*
zik) [64].
- III. Aki alszik, az nem létezik. Km. Az előbbi egyéni, analógiás vál-
tozata. (Az író értelem szerint illesztette bele a szövegbe.)
... a fiatal hölgyet nem mertem megszólítani, pedig csak ketten
voltunk a coupéban (*mert, aki alszik, az nem létezik*); a harmadik
idegen úr pedig ugyancsak mélyen aludt [65].
Erdélyi: 143. Akárki is jámbor, míg alszik.
Margalits: 14. Kiki jámbor, midőn alszik.

Aludttej

- I. Aludttej foly az ereiben. 'Hüvös, csendes természetű.'
— Hát már semmi se lesz? Hát már nem ölnek itt meg senkit?
Aludttej foly az ereitekben? Való is nektek a pallos, ti sza-
marak! [66].

*Ez a kiemelés Mikszáthtól.

Különben is mi az, amit ti olyan nagyon megrovtok? Az, hogy kissé csintalan, hogy *nincs aludttej-vére*, mint valami beteges, halni készülő idétlennek... [67]. (Metaforikus összetétellé alakított változat.)

Papír golyóbisokat! hogy nem szégyenlik! A jobb oldal unottan nézi. *Aludttej folyik* ebben a pártban [68]. (A szólás hiányos változata.)

Ez a „burger-szokás” betegségének volt kifolyása, mely pezsgő, nyugtalan vérét, mint mondogatni szokta, „*aludttejjé devalvált*” [69].

Margalits: 14. Nem aludttej, hanem meleg vér folyik.

II. Türelmes, mint az aludttej. Sz. 'Rendkívül türelmes.'

A nemzetőrök a mutatott alakra rohantak, hogy legyűrik. De az egy csöppet sem ellenkezett. Olyan jó *türelmes* ember volt, *mint az aludttej*: hagyta lefolyni a dolgokat a maga medrében [70].

III. Az aludttejes köcsög is felforrna. Sz. 'Olyan felháborító dolog, hogy a legtürelmesebb ember is türelmetlenné válik miatta.'

A nemes vármegyét végig háborította fel ez a violencia. Ez sok volt tréfának. Ezt nem lehetett többé zsebretenni. *Erre már az aludttejes köcsög is felforrna* [71].

Anch'io sono pittore. Raffaellonak tulajdonított szállóige, szóról szóra azt jelenti, hogy „Én is festő vagyok”, mint szállóige olyan értelemben áll, hogy „szintén részt veszek a dologban”.

...Luppa Péter rózsát tűzött a gomblyukába, Bohus László cognackal kínálta, (mire ő is felmutatta a maga cognacos kulcsát: *Anch'io sono pittore*) [72].

Ha baj festéséről van szó, mindenki hozza a maga ecsetjét: *Anch'io sono pittore* [73].

Tóth Béla: 137.

Andere Städtchen, andere Mädchen. Sz. 'más városka, más leányka.'

Andere Städtchen, andere Mädchen. Nyomban elfelejtettem az összes szegedi ideáljaimat. A Marcsák, Borcsák, Pepikék és Ilonkák alakjait elnyelte a füst... [74].

De persze-persze *andere Städtchen, andere Mädchen*. Bizonyára megismerkedett valami egérke kisasszonnyal a szomorú fogásban, és én talán alkalmatlan is vagyok most... [75].

Azért mondom — fecsegett Pál —, mert ti, katonák könnyen felejtitek, azt mondja, a lányokat. *Andere Städtchen, andere Mädchen* [76].

Az „*anderes Städtchen, anderes Mädchen*” közmondás nem boldogság. Az új leányokat még talán elengednék a hadnagy urak, hanem az új városokra, melyekben új uzsorásokat és új hitelt találnak, határozottan szükségük van [77].

Angolna

- I. Sima, mint az angolna. Szh. (Általában viselkedés, modor) 'nagyon síma, mindenből könnyen kicsúszó'.

A bankelnök *síma volt, mint az angolna*, de amellett maradt, hogy alkalmazni fogja... [78].

Anya

- I. 1. Olyan biztos, mintha az édesanyja ölében volna. Szh. 'Teljesen biztos.'

'Az anyja ölében sem volt jobb dolga. Sz. 'Soha sem volt olyan jó dolga, mint most.'

1. Így aztán a Jókai feje a Nyáry kezében *olyan biztos volt, mintha az édesanyja ölében lett volna* [79].

2. Úgy megbecsüllek otthon, hogy *anyád ölében sem volt jobb dolgod*, mint lesz az kezem alatt [80].

És mindenütt csak azt hallotta, hogy a magyarok egészen a boldondulásig szeretik a németeket. Higgye meg, kedves Schmidt, az *édesanyánk ölében sem lehetne jobb dolgunk* [81].

Margalits: 16. Sirisaka: 5. Mihályi: 20. Ért. Sz.: I. 217. (durva) az anyja hasában sem volt jobb dolga.

- II. Apád, anyád idejőjjön. Sz. (áruért vagy nyereségként először kapott pénzt megköpködve mondják) 'hadd jőjjön még több is hozzá'.

— Nohát itt van a száz forint — szólt az öreg —, ezzel vesd meg a szerencsédet.

S megköpködte a ropogós banknótát: *apád, anyád idejőjjön* [82].

Erdélyi: 201. sz. O. Nagy Gábor: 19. Ért. Sz.: I. 226. Mihályi: 20.

Apage satanas. Szi. (Távozz tőlem, sátán!) 1. 'Csodálatos'. 2. 'Felháborító'. 3. 'Ijesztő dolog.'

1. Kezébe vette a legfelsőbbet, levette róla gépiesen a zsinórt, aztán belenézett és íme... álmodik-e vagy ébren van... *apage satanas* egy százas bankót lát meglapulva az ívekhez csatolt mellékletek között [83].

2. — Dehogy — ellenveté hevesen, olyan hangon, mintha „*Apage satanast*” kiáltana — eszembe sincs, egészen más célom van vele [84].

A kanonokok rémülten ugrottak föl, csak főtisztelendő Lator Vince uram próbált lehajolni, fölfogta az elalélt testet, s fülét lehajtá szívéhez, hogy dobog-e még. De *apage satanas*, füle rossz helyre került, valamivel följebb, ahol a kebel pihegett... [85].

Ha valamely csoportnál, ahol beszélgetni megállt, aktuális politikai kérdést feszegetnek, vagy kulissza-titkokat suttognak, szent ijedelemmel fut tovább: „*Apage satanas!*” [86].

(Egy Jókairól írt másik cikkében is szerepel ugyanez a szöveg) [87].

Apamály (földrajzi név)

- I. Az apamályi aklon túl nem él meg többé a csuka és a mágánás. (Mikszáth mint helyi közmondást tartja számon. A helynév és a közmondás valószínűleg fiktív.) 'Kopár, szegény vidék'.
— Azt tartja a közmondás, hogy az *apamályi aklon túl nem él meg többé a csuka és a mágánás* [88].

Apostol

- I. Az apostolok lova Sz. (Per pedes apostolorum) 'gyalog'.
S ezzel megeresztette az *apostolok lovait*. Hopp, hopp! meg ugrott is néha egyet, mint a kecskebak [89].
Vakációra mentek a szomszéd megyébe, Bornócra, és közvetlen ebéd után érkeztek az olaszröszei kocsmába *per pedes apostolorum*. Akkor még a diákok nem voltak úgy elkényeztetve, mint most [90].
Aztán jött a madárvilág gyalogsága, a fürjek. Ők csak úgy *per pedes apostolorum* vonultak nagy sustorgással. Bolond jár gyalog, ha szárnya van [91].
Nem lehet hát abszolúte elítélni semmi közlekedési eszközt, ha még a „*pedes apostolorum*” is ilyen jó bravúr cselekedetekre [92].
Sirisaka: 6. Ért. Sz.: I. 231. Mihályi: 21.

Arany

- I. Nem mind arany, ami fénylik. Km. 'Nem minden értékes, ami annak látszik.'
Mondd meg kis cselédem a diákoknak, *hogy nem mind arany, ami fénylik*. Ezt eddig ők is tudják, de tedd még hozzá, hogy némelykor *arany lehet az is, ami nem fénylik* [93].
Ballagi: 40. Erdélyi: 221. sz. Sirisaka: 167.
Ért. Sz.: I. 241.
- II. A hallgatás arany, a beszéd ezüst. Km. 'A hallgatás sokszor hasznosabb a beszédnél.'
A „sokat szenvedett” emberek helyett „sokat beszélő” emberek kultusza következett. S ezzel felváltotta a vaskort az *ezüstkort*. Mert a *hallgatás arany, a beszéd ezüst** [94].
És így jutottunk be az ezüstkorból az aranykorba, mert a „sokat elnéző” emberek jutottak uralomra.
Ma a hallgatás divatja van. S a *hallgatás „arany”* [95].
Megint semmi nesz. Senki sem hallja. Még a vén Visztula is jónak látta visszahúzódni az ólak felé, lassú, félénk morgással, mintha arról elmélkednék: „*Hallgatni ezüst, ugatni réz*” [96].
(A közmondás alapján kialakított változat.)
Ért. Sz.: I. 241.
- III. 1. Az arany is sárrá válik a kezében. Sz. 'Az értékes dolog is elveszti előnyeit a méltatlanok kezében.' 2. A sár is arannyá válik

*Ez a kiemelés Mikszáthtól.

a kezében. 'A kis lehetőséget magában hordozó, látszólag érték-telen dologból is értéket tud létrehozni.'

1. A mi kezünkben bizony, fájdalom, gyakran az *arany is sárrá válik*: legalább így vagyunk a kaszinókkal [97].

2. Minden üzlete sikerült, s olyan szerencsés volt, hogy, mint mondani szokás, *kezében még a sár is arannyá változott* [98].

Ért. Sz.: I. 241. Idéz egy hasonló közmondást: Az arany a sárban is csak arany. Az értékes ember akkor is csak értékes marad, ha megvetésben, mellőzésben van része.

(A Mikszáth használta forma tágabb értelmű.)

Margalits: 20. Sirisaka: 7.

IV. Aranyba kellene foglalni. Sz. 'Olyan értékes, hogy nagyon meg kell becsülni.'

Azonfelül az asszony! Egy gyöngy. *Aranyba kellene foglalni*, ha már nem volna befoglalva gyémántba! [99].

V. Aranyban járhat hasig. Sz. 'Igen gazdag.'

— Hiszen nem ettem kefét, hogy én most üljek, mint a pecérke gomba a fűbe, mikor *járatok aranyban hasig* [100].

VI. Aranyért sem találni. Sz. 'Igen ritka és becses.'

Aranyért sem találni már férfit, csak a leghatalmasabbat, Mácsik Györgyöt [101].

Arat

I. Ott is arat, ahová nem vetett. Km. 'Érdemtelenül akar hasznót húzni.'

...rajtad kívül úgyis az egész világ beszéli, hogy Kádas öcsénk *ott is arat, ahová nem vetett* [102].

Árnyék

I. A fehér liliomnak is fekete az árnyéka. Km. 'Rosszat beszélnek a jóról is.'

(Gál Piroskáról) — Úgy szokott az lenni, fiacskám. A *fehér liliomnak is fekete az árnyéka* [103].

(Hegedüs Sándorról) ...*árnyéka még a liliomnak is van* [104].

Margalits: 33—34.

II. Nem ijed meg a maga árnyékától. Sz. 'Bátor, határozott.'

Pulay kisasszony ellenben határozott, önállóságra törekvő, szókimondó, néha nyers, aki a csípőjére teszi a kezét, és *nem ijed meg a maga árnyékától* ... [105]

Ért. Sz.: I. 260.

Ásó

I. Ásó-kapa választja el őket. Sz. 'Házasságban, szerelemben mindhalálíg hívek maradnak.'

De, ha azt feleli az érsek, hogy a halál később kezdődik, ha úgy áll a dolog, mint mi számár parasztok fogadkozunk: „*Ásó-kapa választ el minket*”, ha az ásó-kapa a mezsgye az élet és halál között, akkor nekem vesztett ügyem van, mert Varga még nem jutott el az ásó-kapáig [106].

A diák olyan szépen táncolta a csárdást Piroskával, úgy aprózta, úgy tudta megforgatni, meg kacérul elereszteni, nagy dévajkodással úgy fogdosta, úgy megfogta, — hogy foglya is maradt *ásó-kapa erejéig* [107].

(Mindamellett ütötte-verte a hideg vasat, míg meleg lett, hogy még újból előtt meglett a lakodalom, Pali és Kriska egy pár lettek, már csak *ásó-kapa választja el őket* [108].

Margalits: 36. Ért. Sz. I. 275.

MNy. L. 399.

Asszony

- I. Keresd az asszonyt. Km. 'Vizsgáld meg a dolgot, és a háttérben női indítókat fogsz találni.'

Minden világos kezdett lenni Perényi előtt. Denique: *keresd az asszonyt* és keresd a szeretőjét. Most már megvan a szál, a biztos szál [109].

Egyszer egy délután kimaradt a hivatalából a polgármester. Hogy hol, miért maradt el? *Keresd az asszonyt*. (Neki magának csúnya felesége volt) [110].

— Nem keresett azalatt valaki? — epekedő kíváncsiság csillogott a szemeiben. (*Keress egy második asszonyt!*) [111].

Tóth Béla: 310. Ért. Sz.: I. 282.

- II. Szépasszony főztje. Megenné a szépasszony főztjét. Sz. 1. 'Étvágygerjesztő étel.' 2. 'Éhes.'

1. Nem valami fényes talentum, kinek működése belemarkolt volna a halhatatlanság üstökébe, olyan volt az, mint a „*szépasszony főztje*”, házias, jóízú, napi fogyasztásra szánt, nehogy kipárologjon az ereje [112].

2. Bizonyára ránkférne a *szépasszony főztje* [113].

- III. Minden asszony asszony. Km. 'Egy asszonyban sem lehet tökéletesen megbízni.'

Minden asszony asszony (novella címe) [114].

Az iránt az ember iránt igazságtalan voltam — dűnnyögte magában. Kötelességem jóvátenni. Újra kinevezem direktornak. Neki volt igaza: *minden asszony asszony* [115].

Minden asszony asszony; ennek se hagyott békét a titokzatos kérdés. Ott motoszkált a fejében, s néha megnyilamlott a vállfűző alatt [116].

- IV. Az asszony viseli a kalapot. Sz. 'Ő az úr a házban.'

(Az asszony) *Viselvé a kalapot*, bölcsen kormányozta urát, a vendéglőt és vendégeket... [117].

- V. Az asszonynak elég, ha annyit tud, hogy ha rácsorog az eső, be kell menni az eresz alá. Km.

— Ej — felelte Lestyák Mihály bosszúsan —, azt mondja a tiszteletreméltó Seneca: *az asszonynak elég, ha annyit tud, hogy: ha rácsorog az eső, be kell menni az eresz alá* [118].

Ászpik

- I. Reszket, mint az ászpik. Sz. 'Reszket, mint a kocsonya.' 'Szánalmasan reszket.'

A Tinti nem bírt mozdulni, csak üvöltött, konkorgott fájdalmasan. Rettenetes volt nézni és hallani. Kis vézna teste *reszketett, mint az ászpik* [119].

Átlát

- I. Átlát a szitán. Sz. 1. 'Kiismeri magát a zavaros helyzetben.'
2. 'Nem hagyja magát becsapni.'
1. Volt hát panasz, mikor megjöttem — mert Horváthyné okos asszony lévén érezte a mérgezett hegyű nyilakat, *átlátott a szitán*... [120].
2. — Szép ajka volt? — kérdezte a vörösképu oktondi, akinek a cylinderében voltak a zálogok.
— Azt nem tudom — felelte Wraditzné —, de azt tudom, hogy Kleopátra *átlátott a szitán*, mert az asszonynak is van esze azért, hogy hosszú a haja [121].

Erdélyi: 7349. Margalits: 688. ua.

Attika (földrajzi név)

- I. Attikai só. Sz. 1. 'Szellemi termék.' 2. 'Finom szellemesség.'
1. Egy városnak nem elég, hogy csak paprikája legyen; jobban mutatja, hogy igazi város, ha egy kis *attikai só* is terem benne [122].
2. Nem volt ez nagy stíl, de a mienk volt, valami az orátorokból, valami a rétorokból egy kis pátoz, valami kevés analízis egy kis magyar paprika, majd egy csipetnyi *attikai só*, egy-egy virág, vidám lendület, közbe sok, nagyon sok józanság [123]. A megnyílt parlamenti élet bölcső korában, hiszen minden ingrediencia megvolt egyenkint, egyikben *attikai só*, másikban pátoz, harmadikban virág, a negyedikben analízis, mind megvolt egyenkint, de együtt nem volt meg senkiben [124]. Aztán nem is voltál te egészen bolond ember; erős judicium, sok elevenség volt benned; jól belátsz a vesékbe és nem nélkülözöd az *attikai sót* [125]. Az a bizonyos semmiről való könnyed locsogás, amely a köznap érintkezés legszükségesebb konyhasója, hiányzott nála, csak *attikai sót* használt, s azt mégsem lehet marokkal szórni [126].

Aurora musis amica Km. 'A hajnal a múzsák barátja.' 'A hajnali órák nagyon alkalmasak a szellemi munkára.'

Hiszen annyi sok szép dolog van a klasszikusokban, „*Aurora musis amica*” vagy „*Plenus venter non student libenter*” [127].

Ausztria

- I. Bella gerant alii, tu felix Austria nebu! Szi.
Hadakozzanak mások, te szerencsés Ausztia házasodjál. Még oly hatalmas család is, mint a Habsburgok, házassággal szereztek országaikat, s innen a találó mondás: „*Bella gerant alii, tu felix Austria nebu!*” (Hadakozzanak mások, te szerencsés Ausztia házasodjál) [128].

Tóth Béla: 21.

Bab

- I. Babba (babra) megy (a játék). Sz. 1. 'Nincs komoly veszély.'
2. 'Nincs szó komoly értékekről.'
1. Hanem azért mindegy volt, Inokay olyan egykedvű maradt, mintha *babba menne a játék* [129].
2. A játékosok egy kicsit gyenge dongájúak: Kozsibrovsky nem tud, Pál Feri tudna, de ugrabugrál, *minden babra megy* [130].
Mihályi: 27.

Bagó

- I. Bagóhiten él (van). Sz. 'Házasság nélkül él együtt valakivel.'
Frakádi voltaképpen „Frau Kati”, csak összevonva mondják a bennszülött svábok Frakádinak, de még ez a név is kifogásolható: csak talmi frau, *bagóhiten* lévén megesküdvé Wastl János obsitos katonával [131].

Margalits: 38. Nyr. 7. k. O. Nagy: 24. Mihályi: 28. Ért. Sz. II. 387.

Bak

- I. Bakot lő. Sz. 'Ostoba, nevetséges hibát követ el.'
...a jószerecse is csak „vaktöltés” az élheterlen, gyarló ember kezében, mellyel ha magát nem puffantja agyon, hát legalább „*bakot*” lő [132].
Mikszáth szójátékszerűen eljátszik a szólás *lő* elemének alapjelentésével. A szólás itt már olyan értelemben szerepel, ahogyan a köznyelv is használja. Erősen gúnyos.
— Brávó, Hanck! Bravisszimó. De nem kár az állatért? Szabad-e ilyenkor *őzet löni*?
— *Bakot igen* — felelte jókedvűen Kozsibrovsky —, a kímélet csak az őzhölgyeket illeti [133].
A szövegben a szólást alkotó szavak eredeti jelentésükben is, és — enyhén gúnyos színezettel — szólásként is szerepelnek.

Erdélyi: 491. sz. Pelkó: 73. Tolnai: Nyr.
XXII. 494. O. Nagy: 25. Mihályi: 29. Ért.
Sz. I. 393.

Bakancsos

- I. Úgy káromkodik, mint a bakancsos. Szh. 'Durván káromkodik.'
Elmúlt egy óra, két óra, mégsem jött a doktor. A nagyapó
apránként nekibőszült, *káromkodott, mint a bakancsos* [134].
- II. Úgy hazudik, mint egy bakancsos. Szh. 'Szemérmetlenül szem-
rebbenés nélkül hazudik.'
E gazfickó (minthogy Jókai kezéből fogták el), rendkívüli mó-
don elmés, szeretetreméltó és lebilincselő elbeszélő, azonfelül
úgy tud hazudni, mint egy bakancsos [135].

Bánat

- I. A bánat nem tör csontot. Km. 'A bánat nem öli meg az embert,
többet is el lehet belőle viselni, mint gondolnánk.'
Akármit mondanak a poéták, *a bánat nem tör csontot*. Szinte
hihetetlen, hogy mennyit elbír belőle az ember [136].

Bárány

- I. Szelíd, mint a (kezes) bárány. Szh. 1. 'Nagyon szelíd'. 2. 'Várat-
lanul, szokatlanul szelíd.'
1. Ezek a kedves kis portékák, ezek a szőke asszonyok, *olyan
szelídek, olyan jók, mint a bárányok*. Legalább ez a Tímár
Zsófi, ez egészen olyan [137].
2. De annál virágosabb kedélyhangulatban toppant oda Filcsik.
Féltem pedig, hogy meg fog szidni. *Szelíd volt, mint a bárány*,
s titkolózva húzott ki a bundája alól egy valóságos kis pus-
kát [138].
Heves, disputáló természete volt a bátyánknak, mindenben
ellenkezett, és mindenben ő akart lenni a legokosabb, de most
semmi nyomát nem láttam ennek többé, engedelmesen, *szelíden*
lépegetett Pernye Mihály után, *akár egy kezes bárány* [139].
- II. Ártatlan, mint a ma született (szopós, ma ellett) bárány. Szh.
1. 'Teljesen ártatlan.' 2. 'Szerény.'
1. — Úgyan eredj, te golyhó, hiszen az a leány olyan *ártatlan*,
mint a ma született bárány [140].
Pedig olyan *ártatlan* vagyok benne, *mint a ma ellett bárány*.
Aztán a szégyen! Nem mernék Gyarmaton mutatkozni [141].
2. — Nem, nem. Mi történt volna énvelem? Úgy élek itt, *mint
egy szopós bárány* [142].
- III. Olyan, mint a (kezes) bárnáy. Szh. 'Jó, szelíd.'
...örökös harcban, viszályban állt Gyulaival és a többi közt
énvelem.
— Hogy énvelem? Hazugság. Hiszen *olyan* volt, *mint a bá-
rány* [143].

A derék szegediek látva, hogy mi minden történik érdekükben, *mint a kezes bárány*, egészen odahajlanak Tiszához [144].

Nem volt abban lelkem, szent atyám semmi hiba. Úgy állt az ott, *mint a kezes bárány* [145].

Laborfalvi Róza sohase volt haragtartó, hamar forrt fel, de hamar is kiengedett, hiszen olyan jó puha szíve volt, *mint egy bárányé* [146].

(A III. alatt felsorolt szóláshasonlatok az I—II. alatt felsoroltak változatai: ezekben a hasonlat vagy hiányos, vagy a hasonlított a megszokottól eltér.)

- IV. Úgy aludt, *mint a megmetszett bárány*. Szh. 'Nagyon mélyes, szinte beteges kábultságban aludt.'

De már erre leforrázva párolgott el a Pali, látván, hogy az öreggel nem lehet tárgyalásba bocsátkozni erről a kényes tárgyról, őkegyelme pedig, bár állítólag *úgy aludt, mint a megmetszett bárány*, a nagy álmoságtól elbágyasztva még egy kicsit megnyújtá pihenését, behunyván keresztbe álló két szemét [147].

Erdélyi: 628. sz. Margalits: 48. O. Nagy: 26. MNy. XXXVI. 245. Mihályi: 31. Ért. Sz. I. 415.

Bátor

- I. Bátor ember a templomban is füttyöl. Km. 'A bátor ember nem ragaszkodik a hagyományokhoz, illemszabályokhoz.'

(Varga uram mondta Görgeynek a „basáról”) *Bátor ember a templomban is füttyöl* [48].

- II. Inába szalad a bátorsága. Sz. 'Megijed.'

Ha ügye-baja van, elmegy a törvénybe, és nem hagyja a jusát, s még a főbíró uram *bátorsága* is *az inába szalad*, ha „Jóka né uram” feddő tekintetét belevájja az arcába [149].

Ért. Sz. III. 486.

Bead

- I. Beadja a derekát. Sz. 1. a) 'Megalkuszik a helyzettel.' b) 'Felhagy az ellenállással.' c) 'Nem képes ellenállni.' d) 'Megváltoztatja véleményét.' e) 'Felhagy a tartózkodással, büszkeséggel'. 2. 'Meghal'. (Ezt az értelmét a köznyelv és a szakirodalom nem ismeri.)

1. a) — Ki kell valamennyi németet kergetned a nyári vizsgákig az országból; így aztán nélkülözhetővé lesz valahogy ez a tantárgy.

Kamuti Pali erre aztán ellenállás nélkül *beadta a derekát*... [150]. Ezzel aztán én is *beadtam a derekamat*, s paraszthajszál híja, hogy most, ahogy itt áll előtted, nyájas olvasó, ez a néhány lap, az nem valami száraz értekezés a logaritmusokról... [151].

Sőt Róza asszony még szinte fölfrissült, hogy ellensége *beadta a derekát*, és hogy oly keményen elbánhatott vele [152].

A pesti ifjúság semmit sem tudott a pozsonyi diétán történ-

tekről, Kossuth sikereiről és a főrendek *beadott derekáról*. (Az akkori derekak még nem hajlottak olyan könnyen.) [153].

Denique, a Zagyva *beadta a derekát*, estefelé ugyan eltűnt egy pár órára, de éjjelre megjelent, és hallani lehetett ugatását [154].

b) Öt perccel kilenc előtt az utolsó mameluk, Görgey Béla is *beadta a derekát*, s ezzel vége volt a dicsőségnek, kialudt a hatalmas, az egész országot elkápráztató tűzijáték utolsó rakétájának utolsó fényszikrája... [155].

... amikor a Házban is jól fognak beszélni magyarul... , amikor lehetetlenné válik a lipótvárosi nyelvújítás, és *beadja derekát* úgy a tanügyi, mint a kuriális nyelv [156].

Az oldal szalonnát Zombory polgármester is olyan tökéletesnek találta, hogy végre *beadta a derekát*, és a város módos embereiből értekezletre hívott meg néhányakat, hogy döntenék el, kiküldjék-e a Kyszlích gyereket Münchenbe, s milyen modalitások mellett [157].

Erre aztán *beadta a derekát* az alispán, elkezdte csitítani, békíteni [158].

S a pápa *beadta a derekát*? Meghiszem azt, Fulvio [159].

Hanem lassan-lassan mégis *beadta a derekát*, elfogadván a Tisza tanácsát, kivált miután megértették vele, hogy ha napfényre kerül a dolog, a kormányt is nagy kellemetlenség éri [160].

c) A szép költői folyam szelíden járja medrét, és nem éhezett meg a házakra, melyek pedig majdnem kivétel nélkül *beadnák a derekukat* előtte, ha egyszer kegyetlen hódító útra indulna Makó ellen [161].

d) ... *beadták a derekukat* a parászkaiak is a levegő különfélesége előtt, és az idei influenza után Broglynak veszekednie se kellett, maguktól készülődtek Gleichenbergbe a lábadozók [162].

Palóc véreim megdöbbentek a riasztó fenyegetéstől. *Beadták a derekukat*. Az üveg hatalma győzött. Kuhinka egyhangúlag lett megválasztva [163].

A betanított Riki Panna rendre vállalta valamennyit, amire Kapálóék és az utánuk következő felek sorba *beadták a derekukat*: „De bizony inkább a miénk legyen, mint a Riki Pannáé [164].

Utoljára a ház barátja, Balassa is, aki pedig mindenféle furfangokat képzelt eleinte, *beadta a derekát* [165].

e) Kati tehát utána eped. De mért nem szól? Mért nem *adja be a derekát*? [166].

Ott volt (Jónás) a szegény hal gyomrában három nap és három éjjel, míg végre a harmadik éjszakán *beadta a derekát* (ott úgyse lehetett többé kiegyenesíteni), s felfohászkodott az Úrhoz... [167].

2. Bárcsak megvolna, hogy abban temetnének el, ha egyszer *be találom adni a derekamat* [168].

Margalits: 49. Mihályi: 64. Ért. Sz. I. 991.

- II. Beadja a kulcsot. 1. 'Meghal'. 2. 'Anyagilag tönkremegy.' 3. 'Nem tölti be többé a szerepét.'

1. A komornyik a reggelivel, melyet rendszerint az ágyban kötött el a báró, együtt tálalta fel az éj eseményét.

— A szegény nemzetes úr *beadta a kulcsot* [169].

A másik része pedig nyáron idegen országrészekben *adja be a kulcsot*, — tódítá Klincsek György [170].

Seregünk egy negyed része *beadta a kulcsot*: ki halva, ki megsebesítve hevert a bevehetetlen vár előtt [171].

(A *beadta a kulcsot* szólas lehetséges, hogy a fenti szövegben nemcsak a halottakra, hanem a sebesülésük miatt harcképtelenekre is vonatkozik.)

2. Ha beüt, jó, ha be nem üt, akkor ugyan nem jó, de legalább nem csepeget le a véreből apránként, hanem *beadja a kulcsot* egyszerre [172].

...a hercegovinaiak belátván, hogy a várt segély sehonnan sem érkezik, szép csendesen *beadják* mihamarább *a kulcsot* [173].

3. Hát te se járj ide a nyakamra, Máriád ne legyen, ülj veszteg otthon, mert a dolognak vége csak akkor lehet, ha az iratok *beadják a kulcsot*, hogy már semmi szín alatt nem szaporodhatnak tovább [174].

Margalits: 49. Pelkó: 74. Mihályi: 201. Ért. Sz. IV. 494.

Becsurog

- I. Becsurog az orrán át az eső. Sz. 'Nagyon pisze.'

... pisze, lapos orra volt, s *az eső* — mint mondani szokták — *két orrlyukán át becsurgott* a fejébe... [175].

Nem volt azon más hiba, csak az orra egy kicsit meg volt görbülve fölfelé, úgy, hogy ilyen időben, mint a mostani, *becsurgott volna rajta az eső* [176].

... *az eső becsurgott az orrán át*. Egyszóval nem minálunk volt, mikor a szépséget osztogatták [177].

Befellegzett

- I. Azt se mondta, hogy befellegzett. Sz. 'Szó nélkül távozott; megszökött.'

Megúnták a komisz katonakenyeret, s úgy búcsúztak el az ezredtől, hogy még *azt sem mondták: „befellegzett”* [178].

Erdélyi: 681. sz. Nyr. II. 239. O. Nagy: 29.
O. Nagy: Nyr. 89. 2. sz. 231. Mihályi: 32.
Ért. Sz. I. 462.

Behuny

- I. Behunyja a szemét. Sz. 'Meghal.'

Hm, no, gyűjtöttem valamicskét a leányomnak. Lesz mit aprítani a tejbe, ha én *behunyom a szemeimet* [179].

... hiszen az öreg Kerecsy János (Aladár nőtlen nagybátyja) is majd csak *behunyja* egyszer azt a ravasz, kapzsi *szemeit*, s akkor, ha sietnek, pénzökhöz juthatnak; addig azonban meddő fáradság és haszontalan költségeskedés mindennemű pörös lépés Aladár ellen [180].

Ért. Sz. I. 477.

Béka

- I. Elterült, mint a béka. Szh. 'Nevetségesen, ügyetlen mozdulattal elesett.'

S az (Mácsikné) olyat esett az udvarra, hogy aléltan, élettelenül *terült* el sárban, *mint a béka* [181].

- II. Megérzi, mint a béka az esőt. Szh. 'Előre érez valamilyen bekövetkező dolgot.'

Hogy ím, Pruzsinszky odébb állt, nagy bolhát eresztett a többiek fejébe. Hm, a patkány menekül. A lengyelnek esze van és orra van. A lengyel *megérzi* a veszedelmet, *mint a béka az esőt* [182].

Margalits: 184.

Békepipa

- I. Kiszívják a békepipát. Sz. 'Kibékülnek, békét kötenek'.

Ebéd után elhozta Esztike a cigarettadobozt, s megkínálván előbb Korláthyt, annak tüzésénél ő maga is kacéran rágyújtott. — *Szívjuk ki hát a békepipát* [183].

Széll formulájától, mint valami tündérvessző suhintásától falak omlottak, hidak támadtak, és a két tábor, mely emberemlékezet óta harcokat vív egymással, most együtt *szívja a békepipát* a Lloyd-termekben [184].

Ért. Sz. I. 492. Mihályi: 33.

Beléndek (belindek)

- I. Nem ettem belindeket. Sz. 'Nem vagyok bolond.'

Nem ettem belindeket — vágott közbe Mór úr —, de tudja mit, megadom érte a négyet... [185].

Benedek

- I. Benedeket fog. Sz. 'Könnyű győzelemhez jut.'

Ha az a fiú észre nem veszi a madarak röptetését, Olaszországban is könnyen *Benedeket fog* az ellenség [186].

Bernát

- I. Kapkod, mint Bernát a mennykőhöz. Szh. 'Fölöslegesen kapkod.'
De mit *kapkods*z a kabátomhoz, *mint Bernát a mennykőhöz!*?
Hogy be akarod gombolni? [187].
Erdélyi: 698. sz. Margalits: 56. Pelkó: 207.
Ért. Sz. IV. 1264. Mihályi: 233.

Beszéd

- I. Sok beszédnek, sok az alja. Km. 'Aki sokat beszél, az sok fölöslegesen vagy nem igazat mond.'
Ennek a közmondásnak alapján alkotta Mikszáth: Barát barátságának rossz az alja. 'A szerzetesekkel való barátkozás kárt okoz.
Barát barátságának rossz az alja. Itt is rossz lett. Annyira behálózták, mézes szavakkal a lábáról levették Patócsyt, hogy az a halálos ágyán az ő részükre csinálta a testamentumot [188].
Erdélyi: 714. sz. Mihályi: 34. Ért. Sz. I. 576.

Bíbor

- I. Piros, mint a bíbor. Szh. 'Nagyon piros.'
Végig pillantott magán, a kötényén, a kezein, és *olyan piros* lett, *mint a bíbor* [189].
Erdélyi: 817. sz. Margalits: 64.

Bika

- I. Erős, mint a bika. Szh. 1. 'Nagyon erős'. 2. 'durva erejű.'
1. Szerencse gyermeke vagy. Nem csoda, hogy a bika planétában született. De olyan erős is leszel te ott az úri koszon, *mint a bika* [190].
Erős lett, *mint egy bika*, és minden recept nélkül [191].
2. Az egyik volt Deli Halil, Anatóliából való szikár legény, olyan, mint egy jegenye, ügyes, mint az evet, hajlékony, mint a kardpenge, a másik pedig a medinai születésű Szinan Iszach, nagy, drabális mészároslegény, szép alak, *olyan, mint egy bika*, s vakmerő, mint egy hörcsög [192].
Margalits: 24.
II. A bikára is rádisputálja, hogy borjút ellett. Sz. 'A lehetetlent is bebizonyítja.'
Mindamellet fényesen megy ügyvédi irodája, első prókátora Győrnek, ki *a bikára is rádisputálja, hogy borjút ellett*, az ő paraszti stílusával szólva [193].
(A szólás a szakirodalomban több változatban előfordul, de olyan értelemben, ahogy Mikszáthnál, sehol: Erdélyi: 827. sz.: fősvényre mondjuk, Szirmay pedig egyenesen az ügynökre viszi; Margalits: 64. Dugonics-tól idézi: A fősvény ember a bika alatt is borjút keres.)

Bogár

- I. Bogarat ereszt a fejébe (fülébe). Sz. 'Olyasmit közöl valakivel, ami az illetőt nem hagyja nyugodni: elgondolkoztatja, vagy felkelti az érdeklődését, kíváncsiságát.'

Ezen közben (ő excellenciája valósággal *bogarat eresztett* e kérdéssel a fejembe), megint a falvakat kezdte végigkóborolni a fantáziám [194].

Többé *ki nem ment* a Béler fejéből *ez a bogár*, s meghízott ott nagyra a hiúság ételén; harmadnapra azzal jött Érdre:

— Föllépek, ha segít [195].

(Mikszáth a szólás képi értékét felhasználva a szólás után következő szövegben is utal a tartalmára.)

Mihályi: 36. Ért. Sz. I. 653.

Bokor

- I. Szidja, mint a bokrot. Szh. 'Erősen, durván szidja.'

... rendesen egyhangúan választanak meg egy mamelukot, hogy azt a választás után megint *szidhassák, mint a bokrot* ... [196].

Szidott is az egész úton, *mint a bokrot*. Minden hibámat szemre hányta [197].

Erdélyi: 932. sz. Pelkó: 313. Margalits: 70.

O. Nagy: 33. Csefkó: 145. M. Ny. XXVII.

125. Mihályi: 37. Ért. Sz. I. 660.

- II. Minden bokorban van. Sz. 'Gyakori, közönséges dolog.'

Hanem a profanum vulgus közt ül egy szép kis barna leány is, (*van az itt minden bokorban*), kit a papa ma közhelyre hozott vacsorálni [198].

A szakirodalomban a szólás tagadó formában fordul elő: nem minden bokorban terem [lehet találni]. 'Nagyon ritkán akad' jelentésben.) Erdélyi: 927. sz. Margalits: 70.

Ért. Sz. I. 660. Mihályi: 37.

- III. Félre bokor, erdő jön helyetted. Sz. 'A jelentősebb, magasabb rangú dolog vagy személy megelőzi a kisebbet.'

A királyi biztosról intézkedő törvény, habár nem függesztette is föl a municípium és tisztviselőinek hatáskörét, de mégis úgy bánt el azzal, mintha mondaná: „*félre bokor, erdő jön helyetted* [199].

Bolha

- I. Köhög a bolha. Sz. 'Jelentéktelen, vagy tudatlan ember: 1. olyasvalamibe szól bele, amihez nem ért; 2. olyan dologra vállalkozik, ami felülmúlja képességeit.'

1. Görgey Pál uram a legközelebbi sessio alkalmával vissza is vágott a lőcsei főbíró szavaira: „Minek akar a *bolha köhögni*, mikor tüdeje nincsen.”

A kis csupor hamar felforr, méregbe jött a bíró, s olyasmit üzent az alispánnak a városi hajdú által: „hogy a kutyabőr se tudó, éppúgy, amint a hét szilvafa nem erdő” [200].

2. — Hát kivették (bérbe) a szőlőt és szüretet tartanak. Olyan az, (és most a vadász felé kacsintott), mint mikor *a bolhák köhögni próbálnak*. Mi a mennykőbe *köhög a bolha*, mikor nincs tüdeje? [201]

(Az általam ismert szakirodalomban a szólásnak ez az alakja, amit Mikszáth használ: Minek köhög a bolha, mikor tüdeje nincs, nem fordul elő, Mikszáth szóláshasználatában viszont gyakori, hogy a köznyelvi alakhoz még tartalmas, gondolatot ébresztő részt fűz.)

Margalits: 71. Ért. Sz. I. 664. Mihályi: 38.

- II. Bolhát ereszt valakinek a fülébe (fejébe). Sz. 'Valamely tettevel, szavaival elgondolkoztat valakit, felhívja a figyelmét, felkelti a kíváncsiságát.'

Elővette Katuskát is, meg Griby uramat is az ajánlataival, ugyancsak nagy *bolhát eresztett a füleikbe*... [202].

— A Szill egy csoda ember. Egy-két szót szólja rebellisnek, s *ereszti neki fülébe egy bolhát*, amitől az egyszerre úgy táncolja (intelligitur az ember táncolja, nem a bolha), ahogy ő füttyülte neki [203].

(Az Új Zrinyiászban Matuska Péternek „tótos” beszédéhez alakított változat.)

— Hát ez *nagy bolha*, hm... *nagyon nagy bolha*. Be kellene *ereszteni Nustkorb fülébe* [204].

(Klebe apó és Bibók Zsigmond beszélgetése Görgey elárulásáról.)

Hogy im, Pruzsinszky odébb állt, *nagy bolhát eresztett a többiek fejébe*. Hm, a patkány menekül [205].

Ért. Sz. I. 664. Mihályi: 38.

- III. Bolhából elefántot csinál. Sz. 'Apró, jelentéktelen dolgot nagy-nak tart vagy mond.'

Hát még az a sok mafla képviselő, akik ha *két bolhát* látnak, *három elefántot* és négy interpellációt csinálnak belőle. De most, mikor egy igazi elefánt van, egy igazi bűntény, mindnek beszövi a száját a pók [206].

Bolond

- I. A bolondját járja. Sz. 1. 'Megtévesztő, nem igaz dolgot elhisz.'

2. 'Előnytelen dolgot csinál.'

1. Mírhogy pedig lehetetlen volt kitalálni, hogy ki a barát, ki az ellenség, udvarbíró uram végre is megúnta a *bolondját járni*, megtévesztő beszédekre hallgatni... [207].

2. *Nem járom többé a bolondját*. Nem engedem, hogy az aranyborjú örökké bógjön a fülembe, s mindenemet főlegye [208].

- II. Bolondnak fapénz is jó. Sz. 'Nem előnyös dolognak is örül'.

...a borodat megisszák, a pénzedet elnyerik. Na, de a *bolondnak* *fapénz is jó*: neked ez is grácia [209].

Erdélyi: 957. sz. Margalits: 72.

III. Egy bolond százat csinál. Km. 1. 'Nem okos cselekedet is talál követőket; 2. 'nem helyes gondolat is talál követőket.'

1. ...uccu neki, *egy bolond százat csinál*, az egész társaság elkezdte egymást hólabdákkal paskolni [210].

— *Egy bolond háromszázat csinál* — gúnyolódott Palojtay uram, de persze csak ad amicas auras, ennek is, annak is meg-súgván ezt a velős észrevételt [211]. (Változat.)

2. Ezek kikürtölték, hogy ilyen hatalmas, olyan bátor. S elég, ha csak egy mondja, mert *egy bolond százat csinál* [212].

Ha csak egy vidéket jártam volna meg, nem venném a látomásait semmibe. Mert *egy bolond százat csinál*. Semmi sem alakítható olyan jól, mint a semmi [213].

Erdélyi: 45. Ért. Sz. I. 666. Mihályi: 38.

IV. Bolonddá tesz. Sz. 'Becsap.'

— Tízezer bicska! *Tegyé* az úr *bolonddá* az öregapját! Hiszen annyi bicskát talán nem is lehet csinálni! [214].

— *Tedd bolonddá az öregapját!* — förmedt rám. — Ha még egyszer előjön ez a Kászonyi kapitány, olyan barackot nyomok a fejedre, hogy holtig megemlegeted [215].

— Hol van hát, hol? — s szemeit mohón hordozta körül az udvaron. — *Tegyék bolonddá a nagyapjukat* [216].

— Óh nem, de Galábocon nem veszi meg senki, mert akinek ott földje van, annak háza is van, akinek pedig ott nincsen földje, az nem megy oda lakni ingyen sem.

— No, ez sajátságos! — kiáltott fel, s hitetlenül rázta a fejét. Azt hitte, *bolonddá akarom tenni* [217].

— *Bolonddá tett* kend bennünket, — kiáltja rá szemrehányóan Lábatlan Gergely —, hát hol az ellenség, amiről beszélt? [218]. Írtam pedig ezeket anno Domini 1896. szent karácsony előestéjén egy plébános tollbamondása után. Ha nem igaz, semmi az. Mindössze még többet *tettek* egy emberrel (ti. énvelem) *bolonddá* az idén a papok [219].

Ott topog Sturm bácsi (azóta már bácsi lett ő is), próbálván rosszábbul lépni az egészséges lábával, mint a töröttel, hogy egy kicsit ő is *bolonddá tehesse* az embereket [220].

Hahaha! Hogy *teszük* most *bolonddá* a szegény Szurina Maty-kót [221].

Majd sóbálvánnyá váltak a cimborák, míg végre így szólt Naláczi Farkas: valld be, hogy *bolonddá tetted* ma a fejedelmet [222].

Az bizonyos, hogy valamelyitek *bolonddá tesz*. Azaz, hogy ketten hazudtok szemtelenül, és csak egyiteknek lehet igaza [223].

— Semmi, de engem *nem teszte* *bolonddá*. Nem vagyok én az uradalomnak lába kapcája [224].

Elcsodálkozva néztem utána, s villámként ötlött eszembe: „Ez a gézengúz engem *bolonddá tett*” [225].

... a cég-kép nem tökéletes, és bizonyára sok kívánnivalót hagy fenn, mert a kutyák nem hagyták magokat *bolonddá tenni*, sőt még csak emlékeztetni sem látszott őket a szalonnára [220].

— Hogy meritek ilyen *bolonddá tenni* az embert, gazfickók? No megálljatok [227].

Körülöttem egy egész csomó „gibic” a fiatalabb írói nemzedékből, kiknek egy csomó humoros frázissal ütöd ki a szemét, s jól nevetsz magadban, milyen olcsóba kerül *bolonddá tenni* a gubó népet [228].

Bolondgomba

- I. Nem evett bolondgombát. Sz. 'Nem vesztette el a józan eszét'. A másik kölcsönt — hír szerint — Ausztriával közösen vennők fel a hadsereg felszerelésére. (*Csak nem ettünk bolondgombát?! [229]*

Ért. Sz. I. 666. Mihályi: 39.

Bolt

- I. Boltomban vagytok már. Sz. 'A befolyásom, az akaratom alá kerültetek.'

... felajánlotta nekik az Ellenzéki Kör helyiségeit. (Hadd dolgozzanak itt a szeme előtt.) Azok örömmel, lelkesedéssel fogadták. (*Boltomban vagytok már*, gondolta magában Klauzál.) [230]. Látszólag helyeselte a rákosi lakomát, de felajánlotta nekik az előkészületekre, tanácskozásokra az Ellenzéki Kör helyiségeit. (Hadd dolgozzanak a szemei előtt.) Azok gyanútlanul, lelkesedéssel fogadták. (*Boltomban vagytok már*, — gondolta Klauzál) [231].

(*Most már a boltomban vagy*, — gondolta magában Kozsehuba.) S valóban estefelé újra megjelent nála a hadnagy, nagyon szelíd volt, semmi negéd, semmi hetykeség a magatartásán [232].

Margalits: 74.: Jösz (!) te még az én boltomba (rám szorulsz). (Ennél az értelmezésnél Mikszáth tágabb jelentésben használja.)

Bor

- I. A bor beszél belőle. Sz. 'A bor hatására badarságot, zagyvaságot fecseg.'

... az amerikus egy kicsit többet talált mondani nemcsak az igaznál, de az illőnél is, és most már amit főzött, egye meg, talán még be is csukják érte. Pedig nyilvánvaló, hogy a *bor beszélt ki belőle* [233].

— *Bort* ivott ember kend, bátyám! Az *beszél* kendből most is.

— Ha *beszél* is, ha nem is, az én dolgom az. Annyit pedig mondhatok, hogy ha *beszél* is, nem *beszél* több, mint egy icce.

— Jójó. Elhiszem, hogy csak egy *beszél*, de hogy legalább *három meg hallgat* [234].

(A szólást szójátékszerű feldolgozással teljes anekdotává kerekíti Mikszáth.)

Erdélyi: 1053. sz. Margalits: 75. Ért. Sz. I. 677. Mihályi: 40.

II. Borban az igazság (In vino veritas). Km.

A közmondást Mikszáth a köznyelvi ('az ittas ember őszintén, gátlás nélkül mondja meg a véleményét') jelentéstől eltérően:

1. 'Az ittasság igazságos cselekedetekre készítet' (gúnyos) és
2. 'Íszik, szeret inni' (eufémisztikus) jelentésben használja. 3. 'A víz (árvíz) megérdemelt büntetést hoz.' (Analógiás alkotás.)

1. Egy kis áldomás mindenkor szokásban volt a lőcsei városházán, ítéletek kimondásánál. *In vino veritas*. Themisnek csak a szeme van bekötve, a száját, gégéjét szabadon hagyta az ősfantázia... [235].

Töméntelen pénzt szórtak el a voksokért...

Hanem a *borban néha igazság van* — s megbukott a Laci gyerek [236].

A következő választásoknál már a Pali gyereket léptette fel Kovács Ferenc egy tót kerületben. Erre még többet költött. Minélfogva ez még jobban megbukott. Kisült, hogy a *pálinkában is igazság van* [237]. (Analógiás alkotás.)

2. ...őnagysága Apafi Mihály szinte annyira szerette az *igazságot a borban keresni*, hogy az erdélyi rendek megirígyelték... [238]. E perctől azonban másutt kezdtem az *igazságot keresni*; a római poéta szerint *in vino veritas*, tehát én is a *borban kerestem*... [239].

Mravucsán ellenben sietett széket tolni az ügyvédnek, s bizonyos aggodalommal járatta végig a tekintetét a kancellárián, ahol szembántó összevisszaságban heverték iratnyalábok, zálogba leszedett ködmönök, halinák, üres poharak és palackok, mivelhogy szenátor uraimék minden per után áldomásadásra is ítélik feleiket, s ebben a szobában isszák meg — mert úgy kell annak lenni, hogy a magukból kiadott *igazság* után *új igazságot* kell magukba szedniök, ami pedig tudvalévóleg a *borban van* [240].

3. Különben az Oroszlánynak már történeti múltja is van. Az árvíz után itt tartotta Szeged városa első értekezletét, itt hangzottak el az első dikciók a megnémult városatyák ajkain, bizonyítva a régi latin mondás mellett, hogy „a *vízben van az igazság*”. Továbbá itt élte le csecsemőkorát a „Reizner-ügy” is, bebizonyítva, hogy *még sincs igazság a vízben* [241].

Baróti, Szabó: 74. Erdélyi: 1018. sz. Pelkó: 81. Tóth Béla: 261. Margalits: 76. Ert. Sz. I. 677. Mihályi: 40.

Borda

- I. Egy (vagy rossz, jó, finom) bordában szőtték. Sz. 1. 'Egyformák';
 2. 'rossz' (viszonyítás nélkül).
1. — Talán nem minden leány egyforma — jegyezte meg fojtott hangon.
— Na, na! Ebben a tekintetben mind *egy bordában szőtték* [242].
...rossz is akad, jó is akad, de a gácsérok közt nem akad jó, az mind *egy bordában van szöve*, az mind parázna és bohém [243].
(Már az igaz, hogy *finom bordában szövi* a gondviselés ezeket az asszonyokat) [244].
Hanem iszen, ha dicsekedni akarnék... én sem voltam *jobb bordában szöve* a többiekénél. Nekem is van ám eltitkolni valóm a feleségem előtt... [245].
2. Különös ötlet a *rossz bordában szőtt* Tartarintól, hogy éppen olyan helyre hozta embereit letelepíteni, ahonnan a tótok kivándoroltak Amerikába [246].
Kertész: 149. Freckay: 396. Beke: Nyr. LXXII. 248. O. Nagy: 34. Ért. Sz. 1. 678. Mihályi: 40.

Bot

- I. Bottal ütheti a (lába) nyomát (árnyékát). Sz. 'Elkésett attól, hogy valakit 1. utólérjen, 2. elfogjon, 3. valamilyen tárgyat vagy pénzt már nem kaphat vissza, 4. valamilyen baj, betegség nyomtalanul eltűnik.'
1. Most már *üthetjük bottal a követek nyomát*. Azaz, hogy nyomuk sincs, hacsak az nem, amit bütykös ujjai hagytak a pozsonyi kártya-asztalon [247].
Akkor kellett volna verni a vasat, mikor vevő volt, most már *ütheti bottal a nyomát* [248].
2. Mondják, hogy Giléty Mária árulta el a királynak titkon küldött üzenetében Péter ott való tartózkodását.
De mire odajöttek elfogatására, már *üthették a lába nyomát*: kiszökött Lengyelországba [249].
3. A rendőrség kimegy, és azt a jelentést teszi, hogy a gépnek vége... *bottal ütheti a nyomát*.
— De hát hová lett?
— El van adva.
— Ki adta el?
— Maga az állam [250].
Hanem te már csakugyan keresheted írásaidat. Mind kiullott abból a rongyos kufferből. *Ütheted bottal a nyomát* [251].
Ott volt a hiba elkövetve, mikor mindjárt nem vett tőle írást, *most ütheti bottal a pénze nyomát* [252].
— No annak (a pénznek) ugyan *ütheted bottal a nyomát*, — ingatta a fejét végtelen elégteliséggel, hogy így jártam [253].
4. — De hát a gyomorhuruttal mi lesz?

Akaratlanul is elmosolyodott:

— Mire a tifuszból kigyógyul, annak *bottal üthetjük az arnyékát*, nyoma se lesz [254].

Erdélyi: 1145. sz. Pelkó: 83. Tolnai: M. Ny. VII. 276. Kertész: 25. Nyr. LXIX. 9. O. Nagy: 39. Mihályi: 42. Ért. Sz. V. 299.

II. A botnak két vége van. Km. 'Veszélyes, ha csak egy szempontból nézzük a dologokat.'

— Igenis, tekintetes megyei bizottság, *a botnak két vége*, s az önök által szándékolt tettnek két oldala van [255].

Erdélyi: 1139. sz. Margalits: 82. Ért. Sz. I. 698. Mihályi: 42.

Bőr

I. *Nem lehet egy rókáról két bőrt nyúzni.* Km. 'Egy bűnért két büntetést adni nem igazságos dolog.'

Nem lehet egy rókáról két bőrt nyúzni. Elég magában a becsukás, nemhogy még tetejébe könyvet is írjon [256].

A sors nem büntetheti meg Magyarországot annyira, hogy Szegedet tönkre tegye. — A sorsban van annyi becsület, hogy *egy rókáról ha két bőrt nyúz is*, legalább nem nyúztatja két vargával [257].

Erdélyi: 1199. sz. Margalits: 85.

II. Annyit kap, (eszik [ehet], iszik,) amennyi a bőrébe fér. Sz. 'Sokat, nagyon sokat kap, (eszik, iszik).'

Mindent belátok. *Annyi aranyat kapsz, amennyi a bőrödbe fér*, ha igazat szóltál. Esküszöm neked Allahra [258].

Erre megharagudott Majornoky Ferenc, és kontraktust csinált az ottani cukrásszal, hogy az ő fia *annnyit ehessenek* a boltjában, *amennyi a bőrükbe fér* [259].

Itt pecsenyét eszek és bort iszok, *amennyi enyim bőrbe fér* [260].

— Nini, a Werner Burkusa. Hopsza Burkus, de megsoványodtál!

— Pedig *annyi moslékot ivott* nálam, *amennyi a bőrébe fért* [261].

Mihályi: 44.

III. Nem fér a bőrébe. Sz. 1. 'Fegyelmetlen, igazsága'; 2. 'elbizakodott.'

1. Török vitézek, magyar vitézek *nem fértek a bőrükbe*, hát gyakorta és szándékosan vitték olyan helyre, ahol azt meglékelik [262].

2. De látod, így van az, ha az ember ezekkel a kurta mágnásokkal szűri össze a leveket. Ez mind kapaszkodik. Ez a János is. Pedig micsoda derék ember. De már *nem fért a bőribe* [263].

A kényesség és a *bőrébe való nem férés* annyira elragadta, hogy még az érintkezési hangokban sem fogadott el azokból semmit, amit az emberiség addig kitalált [264]. (Főnévvé képzett az igei tag.)

Nem bírtunk megférti a bőrünkben. Itt van, ha most kizártak belőle [265].

Erdélyi: 119. Margalits: 85—86. Ért. Sz. I. 710. Mihályi: 44.

IV. Majd kibújik (kiugrik) a bőréből. Sz. 1. 'örömében'; 2. 'bosszúságában azt sem tudja, mit csináljon.'

1. A szegediek *majd kibújtak* örömkben *a bőrükből*. Valamelyik polgár (vagy a Tóth, Mihályokból, vagy a Nagy Ferencekből az egyik) önkénytelen lelkesedéssel kiáltott fel az asztal végén: — Az isten is alsóvárosi embernek teremtette közénk [266].

Megörült a tanító, *majd hogy a bőréből nem ugrott ki* a nagy boldogságtól, hanem volt még egy nagy baj.

— Ha megtudják, hogy én írtam a munkát, bajba keveredem. A pánszláv papok kimarnak a kenyereimből [267].

Bizony mindjárt *kiugrok bőrömből* enyimből örömömben. (Quendel apó mondja Görgey Pál látogatásakor) [268].

S ha abnormis, nem lehetnek rá kötelezők a normális szabályok és kódexek.

Csáky *majd a bőréből ugrott ki örömében*, s vitte haza nagy sebbel-lobbal a fifikus tanácsot [269].

2. Pantalovics *kiugrott volna talán a bőréből* is, ha a nagy zajra oda nem siet az ápolóné.

— Eredj, Zsuzsa, és verd meg azt a trombitáló gyereket, de csak a fejét üsd, hogy meg ne sántuljon [270].

Ért. Sz. I. 710. Mihályi: 44.

V. Nem szeretnék a bőrében lenni. Sz. 'Nem irigylem.'

Hogy ki az a derék ember, aki ezeket a dolgokat írja?

Nem szeretnék a bőrében lenni — jegyezte meg az egyik levélíró —, mert azt biztosan becsukatja a kormány [271].

A saját tisztviselői is aggodalmasan, ijedten jártak-keltek a büroókban. Zrinyi Mór megmondta a szemébe:

— No, a közgyűlés! Lesz itt nagy haddelhadd. Bizony, *nem szeretnék a méltóságod bőrében lenni* [272].

Preszton ijesztgette, a fülébe súgván: „*Nem szeretnék, more, a bőrödben lenni*” [273].

Hanem iszen a sztarosztá *bőrében se szeretnék lenni* a más-világon [274].

Erdélyi: 1192. sz. Margalits: 86. Mihályi: 44.

Búcsújáró

I. Olyan, mint a búcsújáró hely. Szh. 'Gyakran látogatott hely.'

A pipereüzletekben nemzeti színű kokárdákat varrtak. A Pilvax reggeltől estig tele volt, mint egy *búcsújáró hely* [275].

Bunda

I. Úgy alszik, mint a bunda. Szh. 'Nagyon mélyen alszik.'

...ideje volt lefeküdni, kivált Druzsba tanár úr volt nagyon elfáradva, s *úgy aludt reggelig, mint a bunda* [276].

Erdélyi: 152. Margalits: 5. O. Nagy: 44. Ért. Sz. I. 741. Mihályi: 45.

Buda (helynév)

- I. Nem oda Buda! Sz. 'Nem úgy lesz a dolog, ahogy a figyelmeztetett személy gondolja, jónak látja.'

— Hohó! *Nem oda Buda!* Innen, az ablakon át, az utcán mutatkozó jelekből állapítsd meg a pontos időt! [277].

... a gabonakereskedelem piaca még mindig Budapest. Csak-hogy *nem oda Buda!* [278].

— No mi az? El akarsz szaladni? Ohó! *Nem oda Buda*, gyere csak, gyere... [279].

(Draveczky Imre mondta, mikor Görgey Pál lemondott az alispáni tisztéről, hogy a vármegye ne keveredjen bajba Lőcse városával a bíró halála miatt.)

— *Nem oda Buda*, tekintetes vitézlő uraim [280].

— *Nem oda Buda* — ugrott fel a székéről, mikor látta, hogy Laci távozni akar —, egy kis borra való nekem is kijár a zsákmányból [281].

— Ohó Vidonka, *nem oda Buda!* Két huszár is veled megy, hogy valami bajod ne történjék az úton [282].

— Ohó! *Nem oda Buda!* Nem úgy verik a cigányt. Előbb szavazás következik [283].

Mátyás a fejét rázta:

— Ohó, barátom, *nem oda Buda* [284].

(Analogiás alakítása: finn szobrászművész szájába adva):

— Hohó — szól a művész —, *nem oda Helsingfors*. Először is az úr Jekkeről akarok egy kis mintát [285]

Erdélyi: 1244. sz. Margalits: 88. Mihályi: 253.

- II. Nem dől le azért Buda vára. Szi. 'Nem olyan nagy baj, amilyenek gondoljuk.'

Jókai készséges volt a visszazippantásban (*nem dől le azért Buda vára*), s szívesen adta a flastromokat a sebekre, melyeket a „gyerekek” (így hitta munkatársait) ütöttek az emberek érzékenységén, úgyhogy A Hon hemzsegett a sok nyilatkozat kimagyarázás és helyreigazítástól. És bizony igen gyakran megtörtént, hogy Jókai az igazságot is helyreigazította, ha nagyon szépen megkérték — hiszen *azért se dől le Buda vára* [286].

Hasonló szállóigét idéz Erdélyi: 1232. sz.
Áll Buda még.

Budai

- I. Nagyot szól, mint a budai harang. Szh. 'Hangos.'

— *Nagyot szóljon, mint a budai harang...*, vagy még annál is nagyobb — kiáltá, a csengő nevetésbe tört fiú markába ismét egy nagyot csattantva [287].

- II. Olyan az ábrázata, mint egy budai körte. Szh. 'Nagy, hosszúkas feje van.'

... *olyan ábrázattal bírt, mint egy budai körte...* [288].

J E G Y Z E T E K :

- [1] Szeged könyve II. Bp. 1914. 241—242. Kirándulás Szegedre.
- [2] Mikor az új kastély füstbement R.—Fr. 146. Miniszter kerestetik.
- [3] A fekete város O. K. I. 280.
- [4] Különös házasság Krk. 13. 145.
- [5] Különös házasság Krk. 13. 88.
- [6] A vén gazember Krk. 17. 136.
- [7] Az én kortársaim I. R.—Fr. Orátorok, rétorok és fecsegők 120.
- [8] A fekete kakas Krk. 12. 47.
- [9] A Noszty fiú esete Tóth Marival Bp. 1950. II. 218.
- [10] A fekete kakas Krk. 12. 28.
- [11] Világít este a szentjánosbogár. A Plutó. R.—Fr. 16.
- [12] Az én kortársaim II. R.—Fr. 27. I. Párbaj kabátokkal.
- [13] Emlékezések, tanulmányok. R.—Fr. 237. A hazugságok országa.
- [14] A Noszty fiú esete Tóth Marival Bp. 1950. I. 239.
- [15] A fekete város O. K. II. 30.
- [16] Az én kortársaim I. R.—Fr. A minisztertanácsok.
- [17] Szeged könyve I. Bp. 1914. 222.
- [18] Dekameron IV. 1917. 151. A téma.
- [19] Tavaszi rügyek R.—Fr. 185. A legrútabb leány.
- [20] Az én kortársaim I. Fr. é. n. 40. A klub.
- [21] Mikor a mécses már csak pislog. R.—Fr. 177. A kis szeplős.
- [22] A Noszty fiú esete Tóth Marival Bp. 1950. I. 143.
- [23] Emlékezések, tanulmányok. R.—Fr. 220. A t. Házból.
- [24] Különös házasság Krk. 14. 159.
- [25] A kedves Gaillard apó Krk. 27. 23.
- [26] Rajzok és szatírák R.—Fr. 187. Ferenc József rend kis keresztje.
- [27] Világít este a szentjánosbogár R.—Fr. 71. Aesculap az Alföldön.
- [28] A saját ábrázatomról Bp. 1914. 319. Az én kritikusom.
- [29] Levele Gajári Ödönnek Krk. 25. 135.
- [30] Mikor a mécses már csak pislog 77. A Jókainé tyúkjai. R.—Fr.
- [31] A fekete város O. K. I. 111.
- [32] Dekameron III. 53. A százegyedik asszony Bp. 1917.
- [33] A fekete kakas Krk. 12. 31.
- [34] Világít este a szentjánosbogár. R.—Fr. 28. A Plutó.
- [35] A saját ábrázatomról 1914. 39. Az aldunai diadalút.
- [36] Fotográfiák a vármegyéről Krk. 27. 140.
- [37] A fekete város O. K. II. 290.
- [38] Anekdoták II. R.—Fr. é. n. 123. Tertium comparationis.
- [39] Dekameron IV. 1917. 53. A nagy emberbarát.
- [40] A két koldusdiák Krk. III. 64.
- [44] Mikszáth Kálmán ars poeticája. Bp. 1960. 191. Almanach-előszó 1909.
- [42] Szeged könyve II. Bp. 1914. 93. Jókai Szegeden.
- [43] Páva a varjúval Krk. V. 164.
- [44] A fekete kakas Krk. 12. 44.
- [45] Különös házasság Krk. 14. 140.
- [46] Akli Miklós Krk. 16. 69.
- [47] Töviskes látogatóban R.—Fr. 175. Az öreg diktátor.
- [48] Sramkó bácsi Krk. 27. 123.
- [49] Az apám ismerősei Krk. II. 48.
- [50] Különös házasság Krk. 14. 141.
- [51] Szeged könyve Bp. 1914. II. A képzelt beteg.
- [52] Örzsike története. Krk. 27. 55.
- [53] Beszterce ostroma Krk. 6. 129.
- [54] A szökevények Krk. 12. 64.
- [55] A Noszty fiú esete Tóth Marival Bp. 1950. I. 54.
- [56] Levele Tersztyánszky Mihálynak Krk. 24. 12.
- [57] Dekameron IV. 1917. 157. A házigazdám unokája.
- [58] A szökevények Krk. 12. 73.

- [59] Emlékezések, tanulmányok R.—Fr. 34. Branyiszko bevétele.
- [60] Prakovszky, a siket kovács Krk. 8. 169.
- [61] Két választás Magyarországon Krk. 9. 43.
- [62] Szeged könyve 1914. I. 33. Árvízi apróságok.
- [63] Szeged könyve 1914. II. 238. Kirándulás Szegedre.
- [64] Mikszáth Kálmán ars poeticája Bp. 1960. Almanach-előszó 1908.
- [65] Rajzok és szatírák R.—Fr. 68. Regény a vasúton.
- [66] Club és folyosó R.—Fr. 147—148. A rehabilitált város.
- [67] A pajkos Hanka Krk. 27. 110.
- [68] Az osztrák parlamentből Országos Hírlap 1897. nov. 28.
- [69] A költő utolsó karácsonya. Krk. 27. 101.
- [70] Mikor a mécses már csak pislog R.—Fr. 9. A fekete fogat.
- [71] Beszterce ostroma Krk. 6. 144.
- [72] Jókai Mór élete és kora Krk. 19. 103.
- [73] Mindenki lépik egyet Krk. 15. 71.
- [74] Rajzok és szatírák R.—Fr. 68. Regény a vasúton.
- [75] Akli Miklós Krk. 11. 153.
- [76] A vén gazember Krk. 17. 119.
- [77] A Noszty fiú esete Tóth Marival Bp. 1950. I. 9.
- [78] Emlékezések, tanulmányok R.—Fr. 311. „Csak egy szavába kerül”.
- [79] Jókai Mór élete és kora Krk. 18. 162.
- [80] Az apám ismerősei Krk. II. 19.
- [81] Az én kortársam I. R.—Fr. Két titkos ügynök. I. Nyugta egy németről 238.
- [82] Dekameron 1917. 134. Pali pályája.
- [83] Töviskes látogatóban R.—Fr. 195. Mégis talentum Kyszlích.
- [84] Dekameron I. Bp. 1917. Különös protekció 241.
- [85] Különös házasság Krk. 19. 106.
- [86] Az én ismerőseim 1914. 134. Jókai mint képviselő.
- [87] Írói arcképek 1953. Jókai, 71.
- [88] A Sipsirica Krk. 15. 121.
- [89] Tavaszri rügyek R.—Fr. 83. (Címadó novella).
- [90] Különös házasság Krk. 13. 5.
- [91] Apró képek a vármegyéből Krk. 11. 38.
- [92] Rajzok és szatírák R.—Fr. é. n. 108. A tramway.
- [93] Szent Péter esernyője Krk. VII. 51.
- [94] Dekameron IV. 1917. 147. Az aranykorszak.
- [95] Dekameron IV. 1917. 149. Az aranykorszak.
- [96] Fotográfiai a vármegyéből Krk. 1962. 155.
- [97] Az igazi humoristák R.—Fr. é. n. A kártya 107.
- [98] Dekameron III. Bp. 1917. A titokzatos fekete láda 184.
- [99] Mikor a mécses már csak pislog. R.—Fr. é. n. 50. A számocák útja.
- [100] A fekete város O. K. II. 43.
- [101] Nemzetes uraimék Krk. II. 195.
- [102] A pletyka Krk. 27. 39.
- [103] Prakovszky, a siket kovács Krk. VIII. 148.
- [104] Emlékezések, tanulmányok R.—Fr. 99.
- [105] Jókai Mór élete és kora Krk. 18. 13.
- [106] Két választás Magyarországon Krk. IV. 84.
- [107] Új Zrinyiász Krk. X. 77.
- [108] Dekameron IV. 1917. 133. Pali pályája.
- [109] Új Zrinyiász Krk. X. 158.
- [110] Rajzok és szatírák R.—Fr. 228. Csoda a törvényszéknél.
- [111] Rajzok és szatírák R.—Fr. 229. Csoda a törvényszéknél.
- [112] Az én ismerőseim R.—Fr. 36. Kovács Pál.
- [113] A szelistyei asszonyok Krk. 12. 184.
- [114] Pipacsok a búzában R.—Fr. Bp. 1908. 35.
- [115] Pipacsok a búzában 48. Minden asszony asszony.
- [116] Pipacsok a búzában 207. A dolmányosi pusztá.
- [117] A fekete kakas Krk. 12. 25.
- [118] A beszélő köntös Krk. 3. 228.

- [119] Gyerekek R.—Fr. é. n. Az első bánat 76.
- [120] Tavaszi rügyek R.—Fr. é. n. 45. A Ponci bűnhődése.
- [121] Kozsibrovsky üzletet köt Krk. 17. 188.
- [122] Szeged könyve II. 1914. 219. Szegedről.
- [123] Az én kortársaim I. R.—Fr. 129. Orátorok, rétorok és fecsegők.
- [124] Az én kortársaim I. R.—Fr. 129—130. Orátorok, rétorok és fecsegők.
- [125] A saját ábrázatomról 1914. Bp. 112. A tekintetes K. K. és R. R. írója.
- [126] Jókai Mór élete és kora Krk. 19. 9.
- [127] A szökevények Krk. 12. 58.
- [128] Magyarország lovagvárai R.—Fr. 95—96. Királyok vára.
- [129] A vén gazember Krk. 17. 84.
- [130] Az én kortársaim II. R.—Fr. 48. 1. A szurdok-újhelyi tanulmányút.
- [131] Mikor a mécses már csak pislog. R.—Fr. 61. 1. Jókainé tyúkjai.
- [132] A lutri Krk. 1. 78. 1.
- [133] Kozsibrovsky üzletet köt Krk. 17. 167. 1.
- [134] A fekete kakas Krk. 12. 28. 1.
- [135] Jókai Mór élete és kora Krk. 19. 114. 1.
- [136] Különös házasság Krk. 14. 134. 1.
- [137] A jó palócok Lampel—Révai 35. 1. Timár Zsófi özvegysége.
- [138] A tekintetes vármegye R.—Fr. 51. Mikor a sírkövet hoztuk.
- [139] A tekintetes vármegye R.—Fr. 42. A Tisza.
- [140] A fekete város O. K. II. 274.
- [141] A saját ábrázatomról Bp. 1914. 306. 1. Nem kell mindent tudni.
- [142] Apró képek a vármegyéből Krk. 11. 45.
- [143] A saját ábrázatomról Bp. 1914. 225. 1. Kedélyes háború.
- [144] Szeged könyve I. Bp. 1914. 125. 1. Szeged fejlődése.
- [145] Különös házasság Krk. 14. 111.
- [146] Mikor a mécses már csak pislog. R.—Fr. 63. 1. Jókainé tyúkjai.
- [147] A fekete kakas Krk. 12. 17. 1.
- [148] A fekete város O. K. II. 28. 1.
- [149] Jókai Mór élete és kora Krk. 18. 24. 1.
- [150] Tavaszi rügyek R.—Fr. Bp. é. n. 143. Az öreg Dankó bácsi.
- [151] Tavaszi rügyek R.—Fr. Bp. é. n. 144. Az öreg Dankó bácsi.
- [152] Mikor a mécses már csak pislog R.—Fr. 76. 1. Jókainé tyúkjai.
- [153] Emlékezések, tanulmányok Fr. Bp. é. n. 18. 1. Március tizenötödike.
- [154] Gyerekek R.—Fr. 115. 1. Szontagh Pál kutya.
- [155] Az én kortársaim I. R.—Fr. 38. 1. A klub.
- [156] Emlékezések, tanulmányok R.—Fr. 232. 1. Előszó.
- [157] Töviskes látogatóban R.—Fr. 183. 1. Mégis talentum Kyszlích.
- [158] Különös házasság Krk. 14. 17. 1.
- [159] A kis prímás Krk. 4. 82. 1.
- [160] Új Zrinyiász Krk. 10. 166. 1.
- [161] Szeged könyve I. Bp. 1914. 223. 1. Szegediek Makón.
- [162] A fekete kakas Krk. 12. 9. 1.
- [163] Szeged könyve I. Bp. 1914. 18. A páciens.
- [164] Urak és parasztok R.—Fr. 196. A jó ember.
- [165] A vén gazember Krk. 17. 62. 1.
- [166] Mindenki lépik egyet Krk. 15. 44. 1.
- [167] Klub és folyosó R.—Fr. 166. A ninivei kormánybiztos.
- [168] Galamb a kalitkában Krk. 4. 459. 1.
- [169] A vén gazember Krk. 17. 98. 1.
- [170] Szent Péter esernyője Krk. 7. 16. 1.
- [171] Elbeszélések II. Krk. 27. Az én öreg Miska kocsisom 7. 1.
- [172] Két választás Magyarországon Krk. 9. 27. 1.
- [173] Cikkek és karcolatok II. Krk. 52. Magyar Néplap, Szemle 108. 1.
- [174] Tavaszi rügyek R.—Fr. 33. 1. Grisics hitelbe vett bort.
- [175] Az apám ismerősei Krk. 2. 31. 1.
- [176] Urak és parasztok R.—Fr. 154. 1. Veréb Pál traktában.
- [177] A tekintetes vármegye R.—Fr. História egy házasságról.
- [178] Az apám ismerősei Krk. 2. 13. 1.

- [179] Beszterce ostroma Krk. 6. 148. l.
- [180] Elbeszélések II. Krk. 27. Aki nem akar úr lenni 86. l.
- [181] Nemzetes uraimék Krk. 2. 201. l.
- [182] Beszterce ostroma Krk. 6. 171. l.
- [183] Galamb a kalitkában. Krk. 4. 41.
- [184] Az én kortársaim II. R.—Fr. 19. l. Széll.
- [185] A lohinai fű Krk. 3. 23. l.
- [186] A vén gazember Krk. 17. 74. l.
- [187] Különös házasság Krk. 14. 12. l.
- [188] Magyarország lovagvái R.—Fr. 47. l. Szádvár.
- [189] Különös házasság Krk. 13. 101. l.
- [190] Pipacsok a búzában Bp. 1908. 27. l. Az öreg gróf.
- [191] A fekete kakas Krk. 12. 46. l.
- [192] Töviskes látogatóban R.—Fr. 56. Az aranyos csikó.
- [193] Írói arcképek Bp. 1953. 88. l. Vas Gereben.
- [194] A saját ábrázatomról Bp. 1914. 189. l. A magyarok szaporítása.
- [195] Dekameron IV. Bp. 1917. 8. l. Az asszony hajánál csak az esze hosszabb.
- [196] Két választás Magyarországon Krk. 9. 113. l.
- [197] Levele Mauks Ilonának Krk. 24. 53. l.
- [198] Elbeszélések II. Krk. 27. 82. l. Az ügyvédjelölt.
- [199] Szeged könyve I. Bp. 1914. 72. l. Tisza Lajos.
- [200] A fekete város O. K. I. 111. l.
- [201] A Noszty fiú esete Tóth Marival Bp. 1950. I. 269. l.
- [202] Különös házasság Krk. 14. 73. l.
- [203] Új Zrinyiász Krk. 10. 200. l.
- [204] A fekete város O. K. II. 171. l.
- [205] Beszterce ostroma Krk. 6. 171. l.
- [206] Új Zrinyiász Krk. 10. 175. l.
- [207] Töviskes látogatóban. R.—Fr. 47. l. Császári és királyi bor.
- [208] Szent Péter esernyője Krk. 7. 89. l.
- [209] Mikor az új kastély füstbement R.—Fr. 147. l. Miniszter kerestetik.
- [210] A Noszty fiú esete Tóth Marival Bp. 1950. II. 102. l.
- [211] Akli Miklós Krk. 16. 140. l.
- [212] Nemzetes uraimék Krk. II. 209. l.
- [213] Apró gentry és a nép R.—Fr. 148. l. A menny belseje.
- [214] Szeged könyve II. Bp. 1914. 254. l. Szegedi képek II. Milyen a magyar ipar?
- [215] Az én kortársaim II. R.—Fr. 181. l. A kapitányok városa.
- [216] Urak és parasztok R.—Fr. 24. l. A szádobosi Papp familia.
- [217] Dekameron III. Bp. 1917. 102. l. Az egyetlen német.
- [218] Magyarország lovagvái R.—Fr. 13. l. Világos.
- [219] Az én kortársaim I. R.—Fr. 201. l. A furfangos nyitraiak.
- [220] Emlékezések, tanulmányok R.—Fr. 11. l. A folyosó.
- [221] Az eladó birtok Krk. 5. 77. l.
- [222] A két koldusdiák Krk. 3. 107. l.
- [223] A saját ábrázatomról Bp. 1914. 99. l. A romanticizmus.
- [224] Apró gentry és a nép R.—Fr. 134. l. A cheque.
- [225] Gyerekek R.—Fr. 61. l. A diplomata.
- [226] Töviskes látogatóban R.—Fr. 188. l. Mégis talentum Kyszlích.
- [227] Dekameron III. Bp. 1917. 71. l. Új társadalom.
- [228] Az én ismerőseim Bp. 1914. 60. l. Lauka Gusztávról.
- [229] Cikkek és karcolatok II. Krk. 52. 94. l. Magyar Néplap, Tarka hírek.
- [230] Jókai Mór élete és kora Krk. 18. 111. l.
- [231] Emlékezések, tanulmányok R.—Fr. 19. Március tizenötödike.
- [232] A Noszty fiú esete Tóth Marival Bp. 1950. I. 15. l.
- [233] Mikor a mécses már csak pislog R.—Fr. 187. l. A kis szeplős.
- [234] Elbeszélések II. Krk. 27. 172—173. l. A beszélő és hallgató iccék.
- [235] A fekete város O. K. I. 150. l.
- [236] Dekameron IV. Bp. 1917. 89. l. Az istennek a két krajcárja.
- [237] Dekameron IV. Bp. 1917. 89. l. Az istennek a két krajcárja.
- [238] Elbeszélések III. Krk. 29. 117. l. A borivók.

- [239] Levél Tersztyánszky Mihálynak Krk. 24. 8. 1.
- [240] Szent Péter esernyője Krk. 7. 119. l.
- [241] Szeged könyve II. Bp. 1914. 13. l. Kávéház az „Arany orosz lány”-hoz.
- [242] A Noszty fiú esete Tóth Marival Bp. 1950. II. 36. l.
- [243] Tavaszi rügyek R.—Fr. 12. l. Mme Gvuáp és porontyai.
- [244] Páva a varjúval Krk. 5. 140. l.
- [245] Urak és parasztok R.—Fr. 148. l. Veréb Pál traktában.
- [246] Levele Légrády Károlynak Krk. 25. 34. l.
- [247] Különös házasság Krk. 14. 79. l.
- [248] Egy híres duda története, Szegedi Napló 1880 febr. 6. sz.
- [249] Dekameron III. Bp. 1917. 7. l. A király kibékülése.
- [250] Szeged könyve I. Bp. 1914. 202. l. A gépek királya.
- [251] Fotográfiák a vármegyéről Krk. 27. 140. l.
- [252] Dekameron III. Bp. 1917. A titokzatos fekete láda 178. l.
- [253] Emlékezések, tanulmányok R.—Fr. 77. l. A régi műhelyben.
- [254] A saját ábrázatomról Bp. 1914. 166. l. A nyúl, a doktorok és a betegség.
- [255] Mikor az új kastély füstbement R.—Fr. Miniszter kerestetik.
- [256] Akli Miklós Krk. 16. 80. l.
- [257] Szeged könyve II. Bp. 1914. 30. l. A haragos Tisza.
- [258] Magyarország lovagvárai R.—Fr. 128. l. Drégely.
- [259] Tavaszi rügyek R.—Fr. 108. l. A becsületes Gyuri története.
- [260] Különös házasság Krk. 13. 149. l.
- [261] Pipacsok a búzában Bp. 1908. 73. l. A „Burkus”.
- [262] Töviskes látogatóban R.—Fr. 54. l. Az aranyos csikó.
- [263] A saját ábrázatomról Bp. 1914. 306. Nem kell mindent tudni.
- [264] Két választás Magyarországon Krk. 9. 114. l.
- [265] Elbeszélések III. Krk. 29. „Ez a ház eladó”.
- [266] Szeged könyve II. Bp. 1914. 268. l. A miniszterelnök, ha mulat.
- [267] Az én kortársaim Bp. 1904. 189. Mikor még a húsfazekok újak voltak.
- [268] A fekete város O. K. II. 36. l.
- [269] Új Zrinyiász Krk. 10. 130. l.
- [270] Tavaszi rügyek R.—Fr. 59. l. A Ponci bűnhődése.
- [271] Emlékezések, tanulmányok R.—Fr. 61. l. A régi műhelyben.
- [272] Új Zrinyiász Krk. 10. 476. l.
- [273] A fekete város O. K. I. 15. l.
- [274] Kísértet Lublón Krk. 5. 18. l.
- [275] Jókai Mór élete és kora Krk. 18. 113. l.
- [276] A Sipsirica Krk. 15. 130. l.
- [277] Töviskes látogatóban R.—Fr. 202. l. Az óra.
- [278] Cikkek és karcolatok II. Krk. 52. 97. l. Magyar Néplap, Szemle.
- [279] Különös házasság Krk. 13. 101. l.
- [280] A fekete város O. K. I. 272. l.
- [281] A vén gazember Krk. 17. 58. l.
- [282] Különös házasság Krk. 14. 127.
- [283] A Noszty fiú esete Tóth Marival Bp. 1950. II. 65. l.
- [284] A szelistyei asszonyok Krk. 12. 171. l.
- [285] Levele Nagy Miklóshoz Krk. 25. 103. l.
- [286] Jókai Mór élete és kora Krk. 19. 49. l.
- [287] Az én ismerőseim Bp. 1914. 53. l. Még valami Tóth Edéről.
- [288] A lohinai fű Krk. 3. 12. l.

A RÖVIDÍTVE SZEREPLŐ FORRÁSOK JEGYZÉKE:

- Ballagi Mór*: A magyar nyelv teljes szótára 1867.
- Baróti Szabó Dávid*: A magyarság virági. Komárom. 1803.
- Csefkó Gyula*: Szállóigék, szólásmondások (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 28.), 1930.
- Dugonics András*: Magyar példabeszédek és jeles mondások, 1—2. köt. Szeged, 1820.

Erdélyi János: Magyar közmondások könyve, 1851.
Frecksay János: Mesterségek szótára, 1912.
Kertész Manó: Szokásmondások, 1922.
 A magyar nyelv értelmező szótára I—VII. 1959—1962.
Margalits Ede: Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. Bp. 1896.
Mihályi József: Magyar szólások és fordulatok. 1963. (Az Eötvös Loránd Tudományegyetem jegyzete az egyetemen tanuló külföldi hallgatóknak.)
O. Nagy Gábor: Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete, 1957.
Pelkó Péter: Eredeti magyar közmondások és szójárások, Rozsnyó, 1864.
Sirisaka Andor: Magyar közmondások könyve, Pécs, 1890.
Tóth Béla: Szájrul szájra. A magyarság szálló ígéi, Bp. 1901.

A FELHASZNÁLT MIKSZÁTH-KIADÁSOK RÖVIDÍTÉSE:

R.—Fr.: Révai—Fraklin, Bp. év nélkül.
Krk.: Mikszáth Kálmán összes művei (Kritikai kiadás) Bp. Akadémiai Kiadó, 1956.
 A Noszty fiú esete Tóth Marival Bp. 1950-es kiadását,
 A fekete város olcsó könyvtári kiadását használtam fel.